

Savet Evrope

Bela knjiga o interkulturalnom dijalogu

„Živeti zajedno kao jednaki u dostojanstvu“

koju su usvojili ministri spoljnih poslova u Savetu Evrope na 118. ministarskoj sednici

(u Strazburu, 7. maja 2008)

Savet Evrope

F-67075 Strazbur Cedex

Juna 2008. godine

www.coe.int/dialogue

Dijalog – ključ evropske budućnosti

Demokratsko upravljanje evropskom sve većom kulturnom raznolikošću, koja je ukorenjena u istoriji ovog kontinenta i postaje sve veća usled procesa globalizacije, postalo je prioritet tokom nekoliko prethodnih godina. Kako reagovati na raznolikost? Koja je naša vizija budućeg društva? Da li je to društvo u kom postoje zatvorene zajednice i u kom, u najboljem slučaju, koegzistiraju većinske i manjinske grupe sa različitim pravima i obavezama, a koje povezuje obostrano neznanje i stereotipi? Ili je to jedno otvoreno društvo puno života u kom nema diskriminacije, od kog svi imamo koristi, i koje u potpunosti uključuje sve svoje stanovnike i u potpunosti poštuje njihova ljudska prava? Savet Evrope veruje da poštovanje i promovisanje kulturne raznolikosti na osnovu vrednosti na kojima je ova organizacija zasnovana jesu osnovni preduslovi za razvoj društava u čijoj osnovi je solidarnost.

Ovde predstavljena „Bela knjiga o interkulturalnom dijalogu“ jasno stavlja do znanja u ime vlada 47 država članica Saveta Evrope da naša zajednička budućnost zavisi od naše sposobnosti da zaštitimo i razvijamo ljudska prava, kao što je navedeno u Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, demokratiji i vladavini prava, i da promovišemo obostrano razumevanje. „Bela knjiga“ objašnjava da je interkulturalni pristup model za upravljanje kulturnom raznolikošću koji je okrenut budućnosti. Model predlaže koncepciju koja se zasniva na ljudskom dostojanstvu pojedinca, ali počiva na čovečnosti i životu svih nas. Ako postoji nekakav evropski identitet koji treba ostvariti, u njegovoj osnovi treba da budu zajedničke osnovne vrednosti, poštovanje zajedničkog nasleđa i kulturne raznolikosti, kao i uvažavanje dostojanstva svakog pojedinca.

U ovom smislu, interkulturalni dijalog treba da odigra važnu ulogu. On treba da spreči etničke, verske, jezičke i kulturne podele. Omogućava nam da zajedno krenemo napred, da na konstruktivan i demokratski način priđemo različitim identitetima na osnovu univerzalnih vrednosti koje delimo.

Interkulturalni dijalog može da uspe jedino ako su svi preduslovi ispunjeni. „Bela knjiga“ ističe da u cilju unapređenja interkulturalnog dijaloga treba na različite načine prilagoditi demokratsko upravljanje kulturnom raznolikošću; treba osnažiti demokratsko građanstvo i učestvovanje; potrebno je predavati i usvajati interkulturalna znanja; kreirati i proširiti prostor za interkulturalni dijalog i taj dijalog podići na međunarodni nivo.

„Bela knjiga“ sazdana je na čvrstim temeljima pravnih tekovina Saveta Evrope. Tokom njenog nastajanja uzet je u obzir bogat materijal sa konsultacija održanih 2007. godine sa zainteresovanim licima, između ostalih i partnerima iz vanevropskih regiona. U tom smislu, na mnogo načina ona je proizvod demokratskog odlučivanja koji se nalazi u srcu samog interkulturalnog dijaloga.

„Bela knjiga“ predstavlja odgovor na sve veću potrebu da se pojasni kako interkulturalni dijalog može pomoći da se ceni raznolikost a istovremeno podržava socijalna kohezija. Ona predstavlja način da se kreatorima politike obezbedi idejni okvir i vodič, kojim će se služiti i ljudi iz prakse. Međutim, interkulturalni dijalog ne može se zakonski propisati. On mora da zadrži svoj karakter otvorenog poziva da se primene osnovna načela koja sadrži ovaj dokument, da se prilagode različite preporuke koje se ovde nalaze i da se doprinese tekućoj diskusiji o budućoj organizaciji jednog društva.

Savet Evrope duboko je ubeđen da na svima nama leži odgovornost da stvorimo društvo u kom ćemo svi živeti zajedno kao jednaki u dostojanstvu.

Sadržaj

1. Uvodni deo

- 1.1. Savet Evrope i interkulturni dijalog
- 1.2. Postupak pisanja „Bele knjige“
- 1.3. Najveća zabrinutost
- 1.4. Osnovna terminologija

2. Prihvatanje kulturne raznolikosti

- 2.1 Pluralizam, tolerancija i interkulturni dijalog
- 2.2 Jednakost ljudskog dostojanstva
- 2.3 Standardi i sredstva: postignuća Saveta Evrope tokom prethodnih pet decenija
- 2.4 Rizici ne-dijaloga

3. Pojmovni okvir

- 3.1 Ideja interkulturnog dijaloga
- 3.2 Izgradnja identiteta u multikulturnom okruženju
- 3.3 Raniji pristupi kulturnoj raznolikosti
- 3.4 Preduslovi za interkulturni dijalog
 - 3.4.1 Ljudska prava, demokratija i vladavina prava
 - 3.4.2 Jednako dostojanstvo i uzajamno poštovanje
 - 3.4.3 Polna jednakost
 - 3.4.4 Savladavanje barijera koje sprečavaju interkulturni dijalog
- 3.5 Verska dimenzija

4. Pet političkih smernica za promovisanje interkulturnog dijaloga

- 4.1. Demokratsko upravljanje kulturnom raznolikošću
 - 4.1.1 Politička kultura vrednovanja raznolikosti
 - 4.1.2 Ljudska prava i osnovne slobode
 - 4.1.3 Od jednake prilike za sve do jednakog uživanja u pravima

- 4.2 Demokratsko građanstvo i učestvovanje
- 4.3 Usvajanje i prenošenje interkulturalnih znanja
 - 4.3.1 Ključne oblasti znanja: demokratsko građanstvo, jezik, istorija
 - 4.3.2 Osnovno i srednje obrazovanje
 - 4.3.3 Visoko obrazovanje i istraživanje
 - 4.3.4 Neformalno i nezvanično učenje
 - 4.3.5 Uloga obrazovnih radnika
 - 4.3.6 Porodično okruženje
- 4.4 Prostor za interkulturalni dijalog
- 4.5 Interkulturalni dijalog u međunarodnim odnosima

5. Preporuke i politička orijentacija za buduće delovanje: zajednička odgovornost ključnih aktera

- 5.1 Demokratsko upravljanje kulturnom raznolikošću
- 5.2 Demokratsko građanstvo i učestvovanje
- 5.3 Usvajanje i predavanje interkulturalnih znanja
- 5.4 Prostor za interkulturalni dijalog
- 5.5 Interkulturalni dijalog u međunarodnim odnosima

6. Put pred nama

1. Uvodni deo

1.1 Savet Evrope i interkulturalni dijalog

Promovisanje interkulturalnog dijaloga doprinosi suštinskom cilju Saveta Evrope – zaštita i promovisanje ljudskih prava, demokratije i vladavine prava. Prvi samit šefova država i vlada država članica (1993) na kom se potvrdilo da je kulturna raznolikost osobina bogatog evropskog nasleđa i da tolerancija predstavlja garanciju za otvoreno društvo, što je dovelo do izrade nacrtu Konvencije za zaštitu nacionalnih manjina (1995), osnivanje Evropske komisije za borbu protiv rasizma i netrpeljivosti i lansiranje Kampanje omladine Evrope protiv rasizma, antisemitizma, ksenofobije i netrpeljivosti („Svi različiti – svi jednaki“).

Na Trećem samitu šefova država i vlada (2005) interkulturalni dijalog (i u verskom kontekstu) definisan je kao način promovisanja svesti, razumevanja, pomirenja i tolerancije, kao i sprečavanja konflikata i postizanja čvrste integracije i kohezije u jednom društvu. Ovo je navedeno u „Faro

Deklaraciji o strategiji Saveta Evrope za interkulturni dijalog“ koju su usvojili ministri za kulturu kasnije te iste godine, čime je započela priprema „Bele knjige o interkulturnom dijalogu“.

1.2 Postupak pisanja „Bele knjige“

Komitet ministara na sastanku u maju 2006. godine dogovorio se da će u „Beloj knjizi o interkulturnom dijalogu“ biti navedeno kako se ubrzano promoviše interkulturni dijalog u jednom društvu i među evropskim društvima, kao i dijalog između Evrope i njenih suseda. Ona takođe treba da bude vodič za stvaranje analitičkih i metodoloških standarda i alata. „Bela knjiga“ namenjena je kreatorima politike, administraciji, obrazovnim radnicima, medijima, organizacijama koje se bave građanskim društvom, zajednicama emigranata, verskim zajednicama, omladinskim organizacijama i socijalnim partnerima.

Nakon odluke Komiteta ministara usledile su opsežne konsultacije o interkulturnom dijalogu u periodu između januara i juna 2007. One su, između ostalog, uključile sve nadležne upravne odbore, članove Parlamentarne skupštine i Kongresa lokalnih i regionalnih vlasti, kao i sva ostala tela Saveta Evrope kao što su Evropska komisija za borbu protiv rasizma i netrpeljivosti (ECRI), Evropski komitet za socijalna prava, Radnu grupu na visokom nivou za socijalnu koheziju i Komesara za ljudska prava. Sve države članice, članovi Parlamentarne skupštine i Kongres lokalnih i regionalnih vlasti dobili su upitnike, kao i predstavnici verskih zajednica, emigrantskih zajednica, kulturnih i drugih nevladinih organizacija. Sekretarijat Saveta Evrope organizovao je (odnosno bio ko-organizator) događaje sa nevladinim organizacijama emigranata, žena, mladih, novinara i medija, kao i sa institucijama. Početni nacrt dali smo odabranim zainteresovanim stranama da pažljivo pročitaju i iznesu povratnu informaciju na za to određenim sastancima¹, kao i neformalnoj Regionalnoj konferenciji ministara za kulturu².

Sve strane pokazale su veliko interesovanje tokom ovog procesa, a Savet Evrope duguje veliku zahvalnost svima koji su dali velikodušan doprinos ovoj debati. Konsultacije su pokazale da je Savet Evrope, zbog načina na koji je ustanovljen i svog bogatog iskustva, s pravom izabran da pravovremeno pokrene ovu inicijativu. Dobili smo mnoštvo predloga o samom sadržaju „Bele knjige“.

Ono što je sledilo izgrađeno je na čvrstim temeljima pravnih tekovina Saveta Evrope, konkretno na Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima i ostalim fundamentalnim standardima. Uzet je u obzir i obiman materijal nastao tokom konsultacija. U tom smislu, „Bela knjiga“ je proizvod demokratskog odlučivanja koje samo po sebi čiji suštinu interkulturnog dijaloga. Radi lakšeg čitanja i imajući u vidu da je mnoge njene delove sačinilo nekoliko organizacija, dokument ne navodi ko je od konsultanata dao određene ideje.

Veliki broj dokumenata koji se vezuju za proces nastanka „Bele knjige“ dostupan je na elektronskoj prezentaciji Saveta Evrope, kao i u pratećim publikacijama. Između ostalog, to su analize odgovora na upitnik o interkulturnom dijalogu dobijenih od država članica, nevladinih organizacija i verskih zajednica, kao i monografije o različitim aspektima interkulturnog dijaloga (obrazovanje, mediji), kao i sve u vezi sa konkretnim zainteresovanim licima (omladina, imigranti). Dodatna dokumentacija –

¹ U Strazburu, Štokholmu i Moskvi (u periodu od septembra do oktobra 2007).

² U Beogradu, 8-9. novembra 2007.

koja između ostalog uključuje i 'Najčešće postavljana pitanja' i materijal iz štampe – dostupna je u štampanom obliku i na veb sajtu.

1.3 Najveća zabrinutost

Jedna od stalnih tema tokom održanih konsultacija bila je da su **stari pristupi upravljanju kulturnom raznolikošću prevaziđeni** u društvima u kojima postoji visok stepen takve raznolikosti koji je u stalnom porastu. Odgovori koje su države članice poslale na upitnik otkrili su uverenje da ono što je do nedavno bio preporučeni politički pristup, koji se u najkraćem može nazvati 'multikulturalizam', više nije svrsishodan. S druge strane, činilo se da ne postoji želja da se vrati ranijoj tezi o asimilaciji. Da bi se dobilo inkluzivno društvo bio je potreban novi pristup, a interkulturalni dijalog je put koji treba slediti.

Ipak, bilo je uočljivo da to nije najjasnije definisana fraza. Ispitanici su pozvani da u dokumentu sa konsultacija daju određenu definiciju, ali očigledan je nedostatak volje da se to uradi. Ovo je delimično izazvano time što interkulturalni dijalog nije nešto što se lako može odrediti jednom definicijom primenljivom u svakoj situaciji, bez razmišljanja o konkretnom slučaju. Drugim delom, ovo je izazvala i **iskrena nesigurnost šta bi interkulturalni dijalog mogao da znači u praksi**.

Ispitanici koji su popunjavali upitnik i učesnici konsultacija ipak su se zajednički složili da **univerzalni principi**, koje Savet Evrope zagovara, čine određeni **moralni kompas**. Oni čine okvir jedne kulture tolerancije i definišu njene granice, posebno u smislu bilo kog oblika diskriminacije ili dela *netolerancije*. Kulturne tradicije, bez obzira na to da li su tradicije „manjine“ ili „većine“ ne smeju gaziti principe i standarde Evropske konvencije o ljudskim pravima niti druge instrumente Saveta Evrope koji se tiču građanskih i političkih, socijalnih, ekonomskih i kulturnih prava.

Konkretno, naglašeno je da jednakost polova jeste premisa oko koje nema kompromisa u interkulturalnom dijalogu, što se odražava na iskustva i žena i muškaraca. Jednakost je, naime, bila tema koja se stalno ponavljala: **izazov zajedničkog života u raznolikom društvu može se savladati jedino ako dostojanstveno živimo zajedno kao jednake individue**. Podjednaku zabrinutost za ovu temu glasno su izrazile vlade, NVO i udruženja emigranata.

Ispostavilo se da **nijednu sferu ne treba izuzeti** iz interkulturalnog dijaloga – komšiluk, radno mesto, obrazovni sistem i slične institucije, građansko društvo, a posebno omladinski sektor, medije, svet umetnosti ili političku arenu. Svaki akter, bilo da je to nevladina organizacija, verska zajednica, socijalni partner ili politička partija, uključena je u dijalog, kao i svaki pojedinac. A svaki nivo vlasti, od lokalnog preko regionalnog i nacionalnog do međunarodnog, uključen je u demokratsko upravljanje kulturnom raznolikošću.

Najzad, i najkonkretnije moguće, tokom konsultacija naveden je **veliki broj primera dosadašnje dobre prakse**. Ono što je potrebno jeste izabrati najbolje i širiti saznanje o njima kako bi se prevazišlo uzdržavanje i kako bi se umnožili pozitivni primeri. Jer, ako postoji jedna lekcija koju smo na konsultacijama savladali, to je da da će potreba za interkulturalnim dijalogom biti prisutna još dugi niz godina.

1.4 Osnovna terminologija

„Bela knjiga o interkulturnom dijalogu“, koja uglavnom upotrebljava terminologiju koju je usvojio Savet Evrope i druge međunarodne institucije, predstavlja i neke ideje koje je potrebno dodatno objasniti.

- *Interkulturni dijalog* odnosi se na otvorenu i dostojanstvenu razmenu mišljenja između pojedinaca, grupa različitog etničkog, kulturnog, verskog i lingvističkog porekla i nasleđa uz zajedničko razumevanje i uvažavanje (*pogledati Odeljak 3*). Prisutan je na svim nivoima – u okviru jednog društva, između više društava, i između Evrope i ostatka sveta.
- *Multikulturalizam* (poput asimilacionizma) odnosi se na konkretan politički pristup (*pogledati Odeljak 3*), dok termini *kulturna raznolikost* i *multikulturalnost* određuju iskustvenu činjenicu o postojanju različitih kultura koje mogu zajedno da se nađu na određenom prostoru ili u okviru jednog društva.
- *Socijalna kohezija*, u tumačenju Saveta Evrope, odnosi se na sposobnost društva da obezbedi dobrobit svim svojim članovima uz minimalno isticanje različitosti i bez polarizacije. Koheziono društvo je zajednica u kojoj se svi slobodni pojedinci međusobno oslanjaju jedni na druge u ostvarenju zajedničkih ciljeva demokratskim sredstvima.
- *Zainteresovane strane* su sve grupe i pojedinci manjinskog ili većinskog porekla koji imaju određenu ulogu i svoje interese („zainteresovanost“) u interkulturnom dijalogu; pre svega, to su kreatori politike u vladama i skupštinama na svim nivoima vlasti, lokalne i regionalne vlasti, organizacije civilnog društva, emigrantske i verske zajednice, kulturne organizacije i mediji, novinari i socijalni partneri.
- *Javna vlast* podrazumeva državnu vladu i sve političke i administrativne organe na centralnom, regionalnom i lokalnom nivou vlasti. Termin takođe obuhvata i gradsku skupštinu i ostala upravna tela na lokalnom nivou, kao i sva fizička i pravna lica koja, u skladu sa zakonom, vrše javne funkcije ili predstavljaju administrativnu vlast.
- *Integracija* (socijalna integracija, inkluzija) podrazumeva dvosmerni proces i sposobnost da ljudi žive zajedno uvažavajući dostojanstvo svakog pojedinca, opšte dobro, pluralizam i raznolikost, nenasilje i solidarnost, kao i sposobnost da učestvuju u društvenom, kulturnom, ekonomskom i političkom životu. Ona obuhvata sve aspekte društvenog razvoja i celokupnu politiku. Ona traži da se slabiji zaštite, kao i da svako ima pravo da bude različit, kreativan i inovativan.³ Uspešna politika integracije neophodna je kako bi se imigrantima omogućilo da u potpunosti učestvuju u životu zemlje domaćina. Imigranti, kao i svi drugi, treba da poštuju zakone i uvažavaju osnovne vrednosti evropskog društva i njihovo kulturno baština. Strategije integrisanja moraju pokriti sve oblasti društva i obuhvatiti društvene, političke i kulturne aspekte. One treba da poštuju dostojanstvo i različit identitet imigranata i da ih obuhvate dodatnim merama.
- *Mere pozitivne akcije* koje treba da nadoknade gubitke nastale usled nečijeg rasnog ili etničkog porekla, pola ili slično, imaju za cilj da snažno i uspešno podrže jednakost, kao i da omoguće da svi podjednako uživaju u jednakim ljudskim pravima.

Ne postoji međunarodno usaglašena definicija pojma *manjine*. U kontekstu „Bele knjige“, termin se odnosi na određena lica, između ostalog i imigrante, koja pripadaju grupama koje su

³ Akcioni program usvojen na Svetskom samitu društvenog razvoja održanom 1995. godine.

brojčano manje od većinske populacije i koja nose različit identitet, pre svega etnički, kulturni, verski ili govore svojim jezikom.

2. Prihvatanje kulturne raznolikosti

2.1 Pluralizam, tolerancija i interkulturni dijalog

Kulturna raznolikost nije nova pojava. Evropsku istoriju obeležile su brojne međukontinentalne migracije, redefinisane granice, uticaj kolonijalizma i multinacionalne imperije. Tokom poslednjih vekova, društva zasnovana na načelu političkog pluralizma i tolerancije omogućila su nam da živimo u raznolikosti bez neprihvatljivih rizika za socijalnu koheziju.

Tokom poslednjih decenija, ubrzala se kulturna diversifikacija. Evropa privlači emigrante u potrazi za boljim životom i lica koja traže azil koji dolaze iz raznih krajeva sveta. Globalizacija je smanjila prostorne i vremenske granice na način koji do sada nije viđen. Revolucija u oblasti telekomunikacija i medija, posebno nakon stvaranja novih načina komunikacije poput Interneta, čini da nacionalni kulturni sistemi budu sve porozniji. Razvoj transporta i turizma doveo je do toga da se sve više ljudi sreće licem u lice, stvarajući tako sve veći broj prilika za interkulturni dijalog.

U ovoj situaciji, pluralizam, tolerancija i široka shvatanja važniji su nego ikada.⁴ Evropski sud za ljudska prava smatra da pluralizam čini „istinsko prihvatanje i uvažavanje raznolikosti i dinamike kulturnih tradicija, etničkog i kulturnog identiteta, verskih shvatanja, umetničkih, književnih i socio-ekonomskih ideja i pojmova“, i da „harmonična saradnja lica i grupa različitih identiteta jeste neophodan uslov za postizanje socijalne kohezije“.⁵

Ipak, pluralizam, tolerancija i široka shvatanja ne moraju uvek biti dovoljna: potreban je i proaktivan, osmišljen i široko prihvaćen napor u upravljanju kulturnom raznolikošću. Interkulturni dijalog je najvažnije sredstvo za postizanje ovog cilja i bez njega bi bilo teško sačuvati slobodu i dobrobit svakog pojedinca na našem kontinentu.

2.2. Jednakost ljudskog dostojanstva

Raznolikost, pored toga što podstiče kulturnu vitalnost, takođe unapređuje socijalne i ekonomske okolnosti. Raznolikost, kreativnost i inovativnost čine krug pun vrlina, dok nejednakosti mogu da podstaknu ljude da uđu u konflikt koji je opasan za ljudsko dostojanstvo i socijalnu dobrobit. Koja je to onda „veza“ koja može povezati ljude koji žive na istom kontinentu?

Demokratske vrednosti koje leže u osnovi Saveta Evrope su univerzalne prirode, one ne karakterišu samo Evropu. Ipak, evropska istorija XX veka koja govori o neljudskosti stvorila je uverenje o fundamentalnoj vrednosti svakog pojedinca – ljudskom dostojanstvu. Posle Drugog svetskog rata evropske nacionalne države napravile su sveobuhvatnu međudržavnu zaštitu ljudskih prava svakog pojedinca, ne samo pripadnika određene nacije. Ovaj korpus ljudskih prava uvažava dostojanstvo svakog ljudskog bića van onih koji pojedinci imaju kao građani pojedinačnih država.

⁴ O značaju pluralizma, tolerancije i širokih shvatanja pogledati npr. *Handyside v. United Kingdom*, presudu donetu 7.12.1976., Serija A br. 24, § 49.

⁵ *Gorzelik and Others v. Poland* [GC], br. 44158/98, 17.02.2004.

Korpus ljudskih prava potvrđuje da su svi ljudi jednaki, ali i na jedinstven način posebni. Asimilacija sa određenim entitetom bez priznavanja raznolikosti značila bi homogenizaciju i gubitak vitalnosti, dok bi raznolikost bez zajedništva i solidarnosti onemogućila obostrano poštovanje i socijalnu inkluziju. Ako postoji zajednički identitet, onda je to etos koji uvažava na isti način dostojanstvo svakog pojedinca i pruža gostoljubivost ostatku sveta. U ovakav etos utkan je dijalog i saradnja sa drugima.

2.3 Standardi i sredstva: postignuća Saveta Evrope tokom prethodnih pet decenija⁶

Čvrst evropski konsenzus o vrednostima vidi se u mnoštvu instrumenata Saveta Evrope: konvencije i ugovori koje su potpisale sve države članice, kao i preporuke, deklaracije i mišljenja.

Evropska konvencija o ljudskim pravima (1950) oličenje je posleratne obavezi prema ljudskom dostojanstvu, a uzrokovala je osnivanje Evropskog suda za ljudska prava koji u slučajevima kojima se bavi tumači Konvenciju u svetlu današnjih okolnosti. *Protokol br. 12 uz Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda* (2000) sadrži opštu zabranu diskriminacije. *Evropska društvena povelja* (usvojena 1961. i revidirana 1996) jasno navodi da se socijalna prava sadržana u njoj odnose na sve ljude podjednako. *Deklaracija o jednakosti žena i muškaraca* (1988) Komiteta Ministara navodi da polna diskriminacija na bilo kom polju čini prepreku uvažavanju i primeni ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao i uživanju u njima. *Evropska konvencija o pravnom statusu radnika imigranata* (1997) određuje da se prema radnicima imigrantima mora ponašati na isti način kao i prema pripadnicima nacionalnosti države članice.

U Evropskoj kulturnoj konvenciji (1954) potvrđuje se „zajedničko kulturna baština“ kontinenta, kao i potreba koja iz toga proizilazi za interkulturnim učenjem, dok *Evropska konvencija o prekograničnoj televiziji* (1989) naglašava značaj emitovanja za razvoj kulture i slobodno formiranje mišljenja. *Okvirna konvencija o vrednostima kulturnog nasleđa za društvo* (2005) definiše kako znanje o ovom nasleđu može podstaći poverenje i razumevanje.

Širenje i zaštita raznolikosti u duhu tolerancije bila je tema *Evropske povelje za regionalne i manjinske jezike* (1992) i *Okvira povelje za zaštitu nacionalnih manjina* (1995). *Nacrt Evropske konvencije o međugraničnoj saradnji teritorijalnih zajednica ili vlada* (1980), *Povelja o učešću stranaca u javnom životu na lokalnom nivou* (1992) i *Evropska povelja o učestvovanju mladih u lokalnom i regionalnom životu* (2003. revidirana) bave se pitanjima učešća u javnom životu na lokalnom nivou, kao i Kongres lokalnih i regionalnih vlasti u svom radu naročito u *Štutgartskoj deklaraciji o integraciji stranaca* (2003). *Konvencija o priznavanju kvalifikacija o visokom obrazovanju u evropskom regionu* (1997) koju su usvojili Savet Evrope i Unesco zabranjuje da se u obzir uzimaju spoljni faktori kao što su veroispovest, uverenja i status kandidata čije kvalifikacije se priznaju.

Pre *Faro deklaracije o strategiji Saveta Evrope o razvoju interkulturnog dijaloga* (2005), sam interkulturni dijalog postao je tema za ministre nadležne za kulturu u *Deklaraciji iz Opatije* (2003), dok su ministri prosvete obradili temu interkulturnog dijaloga u *Deklaraciji iz Atine* (2003). Evropski ministri nadležni za resor omladine prioritet su dali obrazovanju u oblasti ljudskih prava, globalnoj

⁶ Pogledati Dodatak: Tabela o stanju ratifikacije ključnih instrumenata.

solidarnosti, transformaciji konflikata i međuverškoj saradnji u Budimpešti 2005. godine. U međuvremenu, od 1980-ih Parlamentarna skupština Saveta Evrope usvojila je čitav niz preporuka, odluka, izlaganja i debata o aspektima interkulturnog i međureligijskog dijaloga.⁷ Akcioni plan usvojen na Trećem samitu šefova država i vlada lansirao je razvoj strategija za upravljanje kulturnom raznolikošću i njeno promovisanje dok istovremeno osigurava društvenu koheziju i podstiče interkulturni dijalog koji ima i versku dimenziju.

Savet Evrope deluje i kao međudržavna organizacija i ima uticaj širom sveta kroz mehanizme monitoringa, akcione programe, zagovaranje određene politike i saradnju sa međunarodnim partnerima. Važno sredstvo u borbi je i Evropska komisija za borbu protiv rasizma i netrpeljivosti (ECRI) koja je zadužena da nadgleda pojavu rasizma i sve oblike netrpeljivosti i diskriminacije u državama članicama, da razrađuje Opšte preporuke i radi zajedno sa građanskim društvom na podizanju svesti javnosti. ECRI je u stalnom kontaktu sa Sekretarijatom Komiteta UN-a za eliminisanje rasne diskriminacije (CERD), OEBS-ovom Kancelarijom za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) i Agencijom za fundamentalna prava (FRA) Evropske unije. Načelno, Komesar za ljudska prava Saveta Evrope ima važnu ulogu u promovisanju obrazovanja u oblasti ljudskih prava, kao i promovisanju i poštovanju samih prava.

Evropska komisija za ostvarenje demokratije putem prava (tzv. Venecijanska komisija), nadzorno telo Saveta Evrope za ustavna pitanja ima vodeću ulogu u usvajanju ustava koji su u skladu sa standardima evropskog ustavnog nasleđa i često govori o pravima manjina. „Centar sever-jug“ razvio se u važno mesto za dijalog između različitih kultura i postao most između Evrope i susednih regiona.

2.4 Rizici ne-dijaloga

Potrebno je obratiti pažnju na sve rizike ne-dijaloga. Neučestvovanje u dijalogu znači lakše stvaranje stereotipa jednih o drugima, stvaranje klime uzajamne sumnje, nemira i nezadovoljstva, korišćenje manjine kao žrtvenog jarca i stvaranje netrpeljivosti i diskriminacije. Nedostatak dijaloga u društvu i između društava može u određenim slučajevima napraviti klimu u kojoj se lako stvara i zagovara ekstremizam, čak i terorizam. Interkulturni dijalog, i na međunarodnom nivou, nezamenjiv je među susedima.

Zatvaranje vrata u raznolikom društvu samo naizgled nudi sigurnost. Povlačenje u naizgled sigurno i udobno društvo isključivosti može dovesti do pretećeg komformizma. Nedostatak dijaloga lišava svakoga potencijalne koristi novog kulturnog početka, neophodnog za lični i društveni razvoj u globalnom svetu. Zajednice u kojima vlada segregacija i uzajamna isključivost stvaraju klimu koja je često neprijateljska prema autonomiji pojedinca i neometanom postojanju ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Nedostatak dijaloga ne uzima u obzir lekcije evropskog kulturnog i političkog nasleđa. Evropska istorija bila je mirna i produktivna kad god je postojala iskrena odlučnost da razgovaramo sa našim susedima i da zajedno prevaziđemo ono što nas deli. Često je vodila do ljudskih stradanja kad god

⁷ Reference na određene preporuke Parlamentarne skupštine nalaze se u Dodatku.

nije bilo otvorenosti jednih prema drugima. Samo dijalog pruža mogućnost da jedinstveni živimo u svojoj raznolikosti.

3. Idejni okvir

3.1 Ideja interkulturalnog dijaloga

U materijalu „Bele knjige“, interkulturalni dijalog je proces koji obuhvata otvorenu i dostojanstvenu razmenu mišljenja između pojedinaca i grupa različitog etničkog, kulturalnog, verskog i jezičkog porekla i nasleđa uz uzajamno razumevanje i poštovanje. **Potrebno je imati slobodu i sposobnost izražavanja, kao i volju i umeće da se sasluša mišljenje drugog.** Interkulturalni dijalog doprinosi političkoj, socijalnoj, kulturalnoj i ekonomskoj integraciji i koheziji kulturalno različitih društava. On neguje jednakost, ljudsko dostojanstvo i smisao zajedničkog cilja. Teži da razvije dublje razumevanje različitih pogleda i praksi u svetu, da poveća saradnju i učestvovanje (ili slobodu da se napravi izbor), da osnaži razvoj i transformaciju pojedinca, kao i da promoviše međusobnu toleranciju i uvažavanje.

Interkulturalni dijalog ima nekoliko ciljeva, pre svega da promoviše potpuno uvažavanje ljudskih prava, demokratije i vladavine prava. On je neophodna karakteristika inkluzivnog društva u kom nijedan pojedinac nije marginalizovan niti izopšten. On je moćno sredstvo medijacije i pomirenja: konstruktivnim zalaganjem za prevazilaženjem kulturalnih podela on se bavi istinskim problemima društvenog raslojavanja i nesigurnosti, dok istovremeno neguje integraciju i socijalnu koheziju. Sloboda izbora, sloboda izražavanja, jednakost, tolerancija i uzajamno poštovanje ljudskog dostojanstva jesu vodeća načela ovakvog konteksta. Uspešan interkulturalni dijalog traži da se neguju principi demokratske kulture – između ostalog slobodoumlje, volja za dijalogom, volja da se drugima dozvoli da iskažu svoje mišljenje, sposobnost da se konflikti reše mirnim sredstvima i da se prepoznaju osnovani argumenti drugih. On doprinosi jačanju demokratske stabilnosti i borbi protiv predrasuda i stereotipa u javnom životu i političkom diskursu, olakšava stvaranje koalicija između različitih kulturalnih i verskih zajednica i može sprečiti eskaliranje konflikata i u situacijama nakon konflikta ili tokom „zamrznutog konflikta“.

Naravno da ne postoje laka rešenja. Interkulturalni dijalog nije lek protiv svakog zla, niti je odgovor na sva pitanja i mora se priznati da može imati ograničeno dejstvo. Često se s pravom ističe da je dijalog sa onima koji odbijaju dijalog – nemoguć, što ne oslobađa jedno otvoreno i demokratsko društvo obaveze da stalno nameće dijalog. S druge strane, dijalog sa onima koji su spremni da učestvuju u njemu, ali ne dele, ili ne u potpunosti, „naše“ vrednosti može označiti početak dugotrajnog procesa saradnje na čijem kraju će se možda doći do sporazuma o važnosti i praktičnoj primeni vrednosti i ljudskih prava, demokratije i vladavine prava.

3.2 Izgradnja identiteta u multikulturalnom okruženju

Ljudsko dostojanstvo pojedinca nalazi se u osnovi društva. Pojedinac kao takav ipak nije samostalan društveni akter. Naš identitet po definiciji nije ono po čemu smo jednaki sa drugima, već nešto po čemu smo jedinstveni. Identitet je složen i vrlo osetljiv skup raznih elemenata.

Sloboda da se izabere sopstvena kultura je fundament i čini centralno pitanje ljudskih prava. Svako ima pravo da u različitim periodima svog života ima različite kulturalne sklonosti. Dok je svaki

pojedinaac, do određene mere, proizvod nasleđa i socijalnog porekla, u savremenim demokratijama svako ima pravo da obogati sopstveni identitet integrisanjem različitih kulturnih opredeljenja. Niko ne treba da bude zatočen protiv svoje volje u jednoj grupi, zajednici, sistemu mišljenja ili pogledu na svet, već treba da bude slobodan da se odrekne prošlih opredeljenja i prihvati nova, ukoliko su ona u skladu sa univerzalnim vrednostima ljudskih prava, demokratije i vladavine prava. Zajednička otvorenost i deljenje istog jesu nerazdvojni aspekti višestrukog kulturnog opredeljenja. Oni zajedno čine pravila suživota koja se primenjuju na grupe i pojedince koji su slobodni da uživaju u sopstvenoj kulturi i pri tom imaju poštovanje drugih.

Interkulturni dijalog važan je za upravljanje višestrukim kulturnim opredeljenjima u multikulturnom okruženju. To je mehanizam za usklađivanje identiteta, za novi početak i nova iskustva, koji dodaje nova obeležja identiteta bez odricanja od sopstvenog porekla. Interkulturni dijalog nam pomaže da izbegnemo zamke politike identiteta i da ostanemo otvoreni prema izazovima savremenog društva.

3.3. Raniji pristupi kulturnoj raznolikosti

Na vrhuncu evropske nacionalne države, u periodu od 1870. godine do 1945, široko je bila rasprostranjena pretpostavka da svi koji žive u okviru granica jedne države treba da se asimiluju sa većinskim etosom. Niz generacija socijalizovao se po ovom principu, ponekad, između ostalog, i putem nacionalnih, ponekad i nacionalističkih, rituala. Ipak, tokom poslednja dva veka Evropa je videla i nekoliko pozitivnih primera, tokom određenih istorijskih perioda u centralnoj i istočnoj Evropi, što nam pomaže da lakše razumemo kako različite kulture i religije mogu mirno da žive uz zajedničku toleranciju i uvažavanje.

Ono što je u podeljenoj posleratnoj Evropi postao njen zapadni deo poistovetilo je imigrantsko iskustvo sa novom koncepcijom socijalnog ustrojstva koje je nazvano multikulturalizam. On zagovara da se politički prepozna da ono što je nekada bio specifičan etos manjinskih zajednica sad bude u ravni sa većinskim „domaćinom“. Dok je ovo očigledno radikalna zaokret u odnosu na asimilacionizam, multikulturalizam ipak često deli istu tu šematsku podelu društva na većinu i manjinu, a razlikuje se jedino u tome što daje pravo manjini da se izdvoji od većine umesto da se asimiluje sa njom.

Deklaracijom iz Opatije (2003) odbija se ovakva paradigma. Ona definiše kulturnu raznolikost tvrdeći da se „ovaj princip ne može primenjivati isključivo na termine 'većina' i 'manjina', jer se time onda izdvajaju različite kulture i zajednice, kategorišu i žigošu u jednoj statičnoj poziciji do te mere da socijalno ponašanje i kulturni stereotipi čine pretpostavke za status jedne određene grupe“. Identiteti koji se donekle prožimaju nisu kontradikcija, već su izvor snage i ukazuju na mogućnost stvaranja zajedničke osnove.

Iako je stvoren uz dobre namere, danas se smatra da multikulturalizam stvara segregaciju u društvu i zajedničko nerazumevanje, kao i da doprinosi narušavanju prava pojedinca – posebno žena – u okviru manjinskih zajednica prema kojima se postavlja kao da su jedinstveni kolektivni akter. Kulturna raznolikost savremenih društava mora se prihvatiti kao empirijska činjenica. Bez obzira na to, stalna tema tokom konsultacija bila je da multikulturalizam više nije politika koja ispitanicima donosi smirenost.

Nijedan od ova dva modela, niti asimilacija niti multikulturalizam, ne može se primeniti sam po sebi u jednoj državi. Neki njihovi elementi kombinuju se sa začetom interkulturalnom paradigmom koja integriše ono najbolje iz oba modela. Od asimilacije uzima usredsređenost na pojedinca, a od multikulturalizma prepoznavanje kulturne raznolikosti. A dodaje se i novi element dijaloga, od ključne važnosti za integraciju i socijalnu koheziju, koji se zasniva na jednakom dostojanstvu i zajedničkim vrednostima.

3.4 Preduslovi za interkulturalni dijalog

3.4.1 Ljudska prava, demokratija i vladavina prava

Univerzalne vrednosti koje podržava Savet Evrope jesu uslov za interkulturalni dijalog. Nikakav dijalog nije moguć ako ne postoji uvažavanje jednakog dostojanstva svakog ljudskog bića, ljudskih prava, vladavine prava i demokratskih principa. Ove vrednosti, a posebno poštovanje slobode izražavanja i drugih fundamentalnih sloboda garantuju da niko neće imati dominaciju i stoga su od suštinske važnosti za vođenje dijaloga snagom argumenata pre nego argumentom sile.

Kako je poštovanje ljudskih prava sve više unapređeno, potrebno je postići sličan odnos i prema interkulturalnim pitanjima. Primena prava od strane Evropskog suda za ljudska prava, praksa nadzornih tela kao što su ECRI ili Nadzorni komitet Okvirne za Konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina govore kako se takav odnos može postići u praksi.

Etničko, kulturno, versko ili jezičko opredeljenje i tradicija ne smeju sprečavati pojedinca da ostvaruje svoja ljudska prava ili da odgovorno učestvuje u društvu. Ovaj princip posebno se primenjuje na pravo da niko ne bude žrtva polne ili neke druge diskriminacije, na prava i interese dece i omladine, i slobodu da se praktikuje ili ne određena vera ili uverenje. Kršenja ljudskih prava, kao što su nasilni brakovi, zločini „iz časti“ ili sakaćenja genitalnih organa⁸ ne mogu se opravdati ni u jednom kulturnom okruženju. Takođe, ni pravila, pisana ili ne, „dominantne kulture“ ne mogu biti opravdanje za diskriminaciju, govor mržnje ili bilo koji drugi oblik diskriminacije na osnovu vere ili rase, etničkog porekla ili drugog identiteta.

Demokratija je osnov našeg političkog sistema, a građani su politički akteri koji doprinose, ne samo kao društvena bića, dobrobiti nacije ili uživaju u njoj. Demokratija cveta kada pomaže pojedincima da se poistovete sa društvom čiji su članovi i jer pruža legitiman proces odlučivanja i vršenje vlasti. Napredak Saveta Evrope u prethodne dve decenije jeste odličan dokaz moći demokratije. Odlučan i konstruktivan dijalog, koji sam po sebi predstavlja istinski demokratski standard, mora da uzme u obzir i druge demokratske principe kao što su pluralizam, inkluzija i jednakost. Važno je da dijalog prihvata duh demokratske kulture i njene suštinske elemente: uzajamno uvažavanje učesnika i njihovu spremnost da prihvate zajedničku osnovu.

Osnovni standardi vladavine prava u demokratskim društvima jesu neophodni elementi okvira u kom interkulturalni dijalog može da procveta. Oni osiguravaju jasnu podelu vlasti, pravnu sigurnost i jednakost pred zakonom. Oni sprečavaju državnu vlast da donosi proizvoljne i diskriminatorne odluke i obezbeđuju da svako čija su prava ugrožena ima pravo da se obrati sudu.

⁸ O sakaćenju ženskih polnih organa pogledati *Collins and Akaziebie v. Sweden*, br. 23944/05 rešenje doneto 8.03.2007. god.

3.4.2 Jednako dostojanstvo i uzajamno poštovanje

Interkulturni dijalog ima za nužnu posledicu razmišljanje tokom kog svako sebe može da vidi iz perspektive drugih. Na temeljima vrednosti koje zagovara Savet Evrope, potrebno je imati takvu demokratsku arhitekturu u kojoj se poštuje svaki pojedinac kao ljudsko biće, recipročno uvažavanje (tj. da svi priznaju jednakost svih) i objektivni pristup (da se svačija molba rešava u skladu sa pravilom koje je isto za sve).

Ovo još jasnije razgraničava interkulturni pristup od prethodnih pristupa. Za razliku od asimilacije, on zahteva od državnih vlasti da budu objektivne kako bi se smanjile napetosti između različitih zajednica, a ne da prihvataju jedino većinski etos. Za razliku od multikulturalizma, on zagovara zajednički cilj u kome nema mesta moralnom relativizmu. Za razliku i od jednog i od drugog pristupa, prepoznaje ključnu ulogu u stvaranju atmosfere udruživanja u civilnom društvu u kom, na osnovu recipročnog uvažavanja, interkulturni dijalog rešava probleme svakodnevnog života na način na koji nijedna vlada ne može da ih reši.

Jednakost i uzajamno poštovanje predstavljaju važan materijal za izgradnju interkulturnog dijaloga i imaju suštinsku važnost u uklanjanju barijera za njegovu realizaciju. Tamo gde nema napretka u smeru ostvarivanja jednakosti, društvena napetost može i sama da se manifestuje u kulturnoj areni, čak i kada uzrok nemira leži negde drugde, kulturni identitet može lako biti predmet žigosanja.

3.4.3 Rodna ravnopravnost

Jednakost žena i muškaraca jeste suštinsko pitanje u društvu koje se menja, kao što je i naglašeno na Petoj ministarskoj konferenciji o jednakosti žena i muškaraca (2003). Ona čini ključni element demokratije. Rodna ravnopravnost je sastavni deo ljudskih prava, a polna diskriminacija je prepreka poštovanju ljudskih prava i sloboda. Uvažavanje ljudskih prava žena bespogovorno čini osnovu svake diskusije o kulturnoj raznolikosti.

Borba protiv nejednakosti polova ne treba da izazove loše stereotipe, već je važno naglasiti da nepravilnost odnosa „manjinske zajednice“ prema „nejednakosti polova“, kao da je u društvu domaćina sve savršeno, a sve što se odnosi na manjine i određene regione problematično. Slična iskustva po pitanju polova mogu pomoći da se prevaziđu podele između zajednica, baš zato što nijedno društvo nema monopol nad polnom jednakošću ili nejednakošću.

Rodna ravnopravnost daje pozitivnu dimenziju interkulturnom dijalogu. Složenost identiteta svakog pojedinca pruža nezamislivu solidarnost u okviru stereotipa i perspektive jedne zajednice. Sama činjenica da je polna nejednakost polje na kom se lome koplja ukazuje na to da interkulturni projekti na kojima se angažuju žene koje pripadaju „manjinskoj“ i „većinskoj“ zajednici može dovesti do stvaranja zajedničkog iskustva.

Revidirana strategija Saveta Evrope o socijalnoj koheziji jasno navodi da jednakost između žena i muškaraca jeste od fundamentalne važnosti i zato predstavlja važnu obavezu. Ona podstiče na „perspektivu u kojoj se polovi integrišu“ u areni socijalne kohezije tokom koje treba da bude stalno prisutan interkulturni dijalog.

3.4.4 Savladavanje barijera koje sprečavaju interkulturni dijalog

Postoje mnoge barijere koje sprečavaju interkulturni dijalog. Neke su nastale kao rezultat otežane komunikacije na nekoliko jezika. Druge se odnose na vlast i politiku: diskriminacija, siromaštvo, izrabljivanje – iskustva koja najčešće osete lica iz marginalizovanih i zanemarenih grupacija – i čine sistemske barijere za vođenje dijaloga. U mnogim evropskim društvima mogu se naći grupe i političke organizacije koje zagovaraju mržnju prema „drugome“, prema „strancima“ ili određenom verskom identitetu. Rasizam, ksenofobija, netrpeljivost i drugi oblici diskriminacije čine da sama ideja dijaloga bude nemoguća i predstavljaju stalnu pretnju.

3.5 Verska dimenzija

Deo evropskog bogatog kulturnog nasleđa čini niz verskih, kao i sekularnih, ideja o svrsi života. Hrišćanstvo, judaizam i islam uz čitav niz interpretacija u okviru njih samih imaju dubok uticaj na našem kontinentu. Ipak, konflikti izazvani verskim podelama unutar zajednice osobina su i daleke i novije prošlosti Evrope.

Sloboda mišljenja, savesti i veroispovesti čini osnovu demokratskog društva i zaštićena je Članom 9 Evropske konvencije o ljudskim pravima. Ova sloboda jeste jedan od najvažnijih elemenata koji se odnosi na identitet vernika i njihovo poimanje života, kao što važi i za ateiste, agnostike, skeptike i neopredeljene. Pružajući garanciju za ovu slobodu, Član 9 dopušta da se izražavanje ove slobode može ograničiti u određenim uslovima. Pitanje verskih obeležja na javnom mestu, posebno u obrazovnim institucijama, obradio je Evropski sud za ljudska prava.⁹ S obzirom na relativni nedostatak konsenzusa o pitanjima religije i među samim državama članicama, Sud dozvoljava državama veliki, ali ne bezgraničan, „prostor (diskreciju) da same ocene“ ovo pitanje.

Postoji veliko podudaranje između pitanja koje rešava Savet Evrope i zabrinutosti verskih zajednica: ljudska prava, demokratsko građanstvo, promovisanje vrednosti, mira, dijaloga, obrazovanja i solidarnosti. Tokom konsultacija postojao je i konsenzus da je obaveza samih verskih zajednica da putem interkulturnog dijaloga doprinesu boljem razumevanju različitih kultura.

Važna uloga verskih zajednica u održavanju dijaloga znači da je potrebno uložiti napore na ovom polju između verskih zajednica i državnih vlasti. Savet Evrope već radi na ispunjenju ovog cilja putem javnih inicijativa Parlamentarne skupštine i seminara Komesara za ljudska prava koji od 2000. godine okuplja predstavnike verskih zajednica s ciljem da ih obaveže da rade na pitanjima ljudskih prava koje je pokrenuo Savet Evrope. Praktikovanje vere je deo savremenog života i zato ne može i ne sme da bude van sfere interesovanja državnih vlasti, iako država mora da radi na očuvanju svoje uloge kao neutralnog i objektivnog organizatora praktikovanja svih religija, veroispovesti i uverenja.¹⁰ U Deklaraciji sa foruma na Volgi (2006)¹¹ zahteva se od Saveta Evrope da uđe u „otvoren, transparentan i stalan dijalog“ sa verskim organizacijama u čijoj osnovi se moraju naći univerzalne vrednosti i principi. Ovo se ponovilo na okruglom stolu koji su pojedinačne države članice održale sa pripadnicima verskih zajednica. *Deklaracija iz San Marina* (2007)¹² o verskoj

⁹ Pogledati *Kurtulmus v. Turkey*, br. 65500/01, presuda doneta 24.01.2006; *Leyla Sahin v. Turkey*, presuda od 10.11.2005. (Veliko veće); *Dahlab v. Switzerland*, presuda doneta 15.02.2001.

¹⁰ Pogledati na primer *Leyla Sahin v. Turkey*, presuda od 10.11.2005. (Veliko veće) br. 44774/98, §107.

¹¹ Završni dokument sa Međunarodne konferencije „Dijalog kultura i međuveraska saradnja“ (Volga forum), Nizhniy Novgorod/ Ruska federacija, 7-9.10.2006. godine (dostupno na: www.coe.int/dialogue).

¹² Završna Deklaracija sa evropske konferencije o „Verskoj dimenziji interkulturnog dijaloga“ održane u San Marinu, 23-24.04.2007. godine (dostupno na: www.coe.int/dialogue).

dimenziji interkulturnog dijaloga potvrđuje da religija može da uzdigne i da unapredi dijalog. Ona definiše kontekst kao zajedničku ambiciju da se zaštiti ljudsko dostojanstvo zagovaranjem ljudskih prava, između ostalih jednakosti žena i muškaraca, da se učvrsti socijalna kohezija i neguje uzajamno razumevanje i uvažavanje. U *Deklaraciji iz San Marina* prisutni predstavnici verskog i građanskog društva pozdravili su interesovanje Saveta Evrope za ovu oblast. Oni su prepoznali Savet Evrope kao nekoga ko će biti neutralan prema različitim religijama dok brani slobodu mišljenja, savesti i versku slobodu, prava i obaveze svih građana, kao i autonomiju država i regiona. Smatrali su da se ukazala potreba za odgovarajućim forumima na kojima bi se razmatrao uticaj verske prakse na druge oblasti javnog života, kao što su oblast zdravstva i obrazovanja, bez diskriminacije i uz neophodno uvažavanje prava neverujućih lica. Oni koji zagovaraju ne-religijski pogled na svet imaju jednako pravo da doprinesu, zajedno sa predstavnicima vere, razgovoru o moralnim osnovama društva i da budu uključeni u forume o interkulturnom dijalogu.

8.04.2008. godine Savet Evrope eksperimentalno je organizovao razmenu mišljenja o verskoj dimenziji interkulturnog dijaloga na temu - „Predavanje religijskih i verskih istina. Sredstvo za sticanje znanja o različitim religijama i veroispovestima u obrazovanju; doprinos obrazovanju u oblastima demokratskog građanstva, ljudskih prava i interkulturnog dijaloga“. Države članice Saveta Evrope i države sa statusom posmatrača zajedno sa njegovim institucionalnim partnerima, Evropskom komisijom, predstavnicima onih religija koje su tradicionalno prisutne u Evropi i raznih drugih uverenja, predstavnici nevladinih organizacija, stručnjaci i predstavnici medija su učestvovali u „Razmeni“. Bio je to jedan novi i drugačiji događaj čiji je osnovni cilj bio da promoviše i jača fundamentalne vrednosti Saveta Evrope – poštovanje ljudskih prava, zagovaranje demokratije i vladavine prava – čime se u evropskom društvu doprinosi negovanju uzajamnog uvažavanja, građanske svesti, tolerancije i razumevanja. Ova prilika ujedinila je u svom cilju verske predstavnike i druge aktere u građanskom društvu, uključujući i predstavnike drugih uverenja tako što ih je uključila u otvoren i transparentan dijalog na temu ukorenjenu u navedenim vrednostima. Svrha nije bila da oni učestvuju u teološkoj raspravi, niti da se napravi okvir za međuverški dijalog.

Osim dijaloga između državnih vlasti i verskih zajednica koji je potrebno ohrabrivati, postoji i potreba za dijalogom između samih verskih zajednica (dijalog između pripadnika različitih veroispovesti). Savet Evrope često prepoznaje dijalog između pripadnika različitih veroispovesti, što nije u direktnoj njegovoj nadležnosti, kao deo interkulturnog dijaloga i ohrabruje verske zajednice da se aktivno uključe u promovisanje ljudskih prava, demokratije i vladavine prava u multikulturnoj Evropi. Dijalog između pripadnika različitih veroispovesti može da doprinese i jačanju konsenzusa u okviru jednog društva po pitanju rešavanja socijalnih problema. Osim toga, Savet Evrope uviđa potrebu za dijalogom između verskih zajednica i filozofskih struja (međuverški dijalog i intrafilozofski dijalog), i to bar da bi se omoćilo državnim vlastima da razgovaraju sa ovlašćenim predstavnicima vere i uverenja koji traže da budu obuhvaćeni zakonskom regulativom te zemlje.

4. Pet političkih smernica za promovisanje interkulturnog dijaloga

Postoji pet različitih, a ipak međusobno povezanih dimenzija zagovaranja interkulturnog dijaloga koji u potpunosti uzimaju u obzir sva zainteresovane strane. On zavisi od demokratskog upravljanja kulturnom raznolikošću. Traži učestvovanje i demokratsko građanstvo. Zahteva usvajanje

interkulturnih znanja. Potreban mu je otvoren prostor za dijalog. Najzad, on se mora podići na međunarodni nivo. U ovih pet dimenzija započete su i testirane razne inicijative.¹³

4.1 Demokratsko upravljanje kulturnom raznolikošću

4.1.1 Politička kultura koja vrednuje raznolikost

Kamen temeljac jedne političke kulture koja vrednuje raznolikost jesu zajedničke vrednosti demokratije, ljudskih prava i fundamentalnih sloboda, vladavine prava, pluralizma, tolerancije, nediskriminisanja i uzajamnog poštovanja.

Kultura raznolikosti može da se razvija jedino ako demokratija pomiri pravilo većine sa pravilima osoba koja pripadaju manjinskim grupacijama. Nametanje volje većine manjini bez obezbeđivanja uspešne zaštite prava za sve ne može se uskladiti sa principa zajedničkog evropskog ustavnog nasleđa. Jedno evropsko društvo posvećeno kombinovanju jedinstva i raznolikosti ne može opstati na principu „pobednik dobija sve“, već mora prožimati političku arenu vrednostima jednakosti i uzajamnog uvažavanja. Demokratija ne može pojednostavljeno da se tumači tako da stavovi većine moraju uvek preovladati: potrebno je postići ravnotežu koja će obezbediti fer i odgovarajući odnos prema licima koja pripadaju manjinama i izbeći svaku zloupotrebu dominantnijeg.¹⁴

Razvijanje političke kulture koja će podupirati kulturni pluralizam jeste težak i zahtevan zadatak. On podrazumeva takav obrazovni sistem u kom se stvaraju kapaciteti za kritično mišljenje i inovacije, kao i prostor u kom je svima dozvoljeno da učestvuju i iskažu svoje mišljenje. Organi koji čuvaju zakon, političari, nastavnici i druge profesionalne grupacije, kao i vođe civilnog društva moraju biti obučeni da rade u kulturno raznolikim zajednicama. Kultura mora biti dinamična i eksperimentalne prirode. Od medija se zahteva da objavljuju objektivne informacije i sveže mišljenje, a da se bore protiv stereotipa. Moraju postojati brojne inicijative i predanost zainteresovanih strana, posebno u žilavom građanskom društvu.

4.1.2 Ljudska prava i osnovne slobode

Ljudska prava pružaju osnovni okvir za održavanje interkulturnog dijaloga. Neke od najvažnijih odredbi Evropske konvencije o ljudskim pravima odnose se na prava na slobode mišljenja i izražavanja, na slobodu veroispovesti, slobodnog okupljanja i udruživanja, na privatnost i porodični život. Prava navedena u Konvenciji moraju biti dostupna svakome bez ikakve diskriminacije. Pored toga, Protokol br. 12 uz Konvenciju nalaže opštu zabranu diskriminacije. Skup prava takođe obuhvata, pored građanskih i političkih prava, socio-ekonomska prava koja proističu iz Evropske socijalne povelje koja obrađuje mnoga pitanja koja se posebno odnose na lica koja pripadaju socijalno zapostavljenim grupama (u smislu dobijanja zaposlenja, obrazovanja, socijalne zaštite,

¹³ Zbirka primera dobre prakse čije objavljivanje je predloženo tokom konsultacija biće postavljena na elektronsku prezentaciju: www.coe.int/dialogue.

¹⁴ Pogledati *Leyla Sahin v. Turkey* (Veliko veće), br. 44774/98, presuda doneta 10.11.2005. §108. Takođe pogledati Član 6 Okvira konvencije za zaštitu nacionalnih manjina koja obavezuje ugovorne strane da „unesu duh tolerancije i interkulturni dijalog i preduzmu oštre korake kako bi promovisali uzajamno uvažavanje, razumevanje i saradnju između lica na svojoj teritoriji, bez obzira na njihovu etničku, kulturnu, jezičku ili versku pripadnost, posebno u oblastima obrazovanja, kulture i medija“.

zdravstva i smeštaja)¹⁵, kao i kulturna prava navedena u raznim poveljama i konvencijama kao što su Međunarodni ugovor o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966).

Sloboda izražavanja koju garantuje Član 10, stav 1 Evropske konvencije o ljudskim pravima jeste *sine qua non* učestvovanja u interkulturnom dijalogu. Korišćenje ove slobode koja dolazi uz obaveze i odgovornost sme se ograničiti u određenim situacijama navedenim u Članu 10, stav 2 Evropske konvencije o ljudskim pravima. „Govor mržnje“ poslednjih godina sve više brine Evropski sud za ljudska prava koji u svojoj sudskoj primeni prava povlači granicu, u svakom sudskom predmetu, preko koje se smatra da je pravo na slobodu izražavanja zloupotrebjeno.

Određeno izražavanje koje je bez razloga uvredljivo, klevetničko i pogrdno ugrožava samu kulturu tolerancije i može bez opravdanja povrediti ne samo dostojanstvo pripadnika manjinske zajednice, već ih i izložiti zastrašivanju i pretnjama. Izazivanje mržnje koja se zasniva na netrpeljivosti ne može nikako da postoji uz poštovanje fundamentalnih prava i sloboda koje garantuje Konvencija i pravna praksa Suda.

Evropski sud za ljudska prava ipak je postavio visoku granicu za ograničavanje slobode izražavanja navodeći da treba zaštititi čak i ono izražavanje koje „vređa, zapanjuje ili uznemirava“.¹⁶ Ovo na primer znači da je dozvoljeno kritikovati tuđu religiju (kao jedan sistem ideja koji neko drugi prihvata). Sud uzima u obzir uticaj i kontekst takvog izražavanja, posebno imajući u vidu da li on doprinosi pluralističkoj prirodi javne rasprave o pitanjima od opšte važnosti.

U sferi medija, osnovni princip jeste odbrana slobode izražavanja čak i kada postoji jasna potreba posebnih zaduženja i odgovornosti određenih novinara koji moraju imati slobodu da izraze svoje mišljenje, uključujući i davanje vrednosnih sudova o pitanjima za koje je javnost zainteresovana, ali koji takođe moraju snositi odgovornost za pribavljanje i širenje objektivnih informacija. Postoji potreba da se neguje svest profesionalaca koji rade u medijima o potrebi za interkulturnim dijalogom i saradnji koja prevazilazi etničke, kulturne, verske i jezičke granice uz želju da se promoviše kultura tolerancije i uzajamnog razumevanja, a imajući u vidu ulogu informisanja javnosti.

4.1.3. Od jednake prilike za sve do jednakog uživanja u pravima

„Evropski socijalni model“ o kom se govori u Revidiranoj strategiji za socijalnu koheziju, traži da se obezbedi duboka jednakost u svakoj životnoj prilici. Oni kojima je najviše potrebno pravo na zaštitu često su najlošije opremljeni da se pozovu na njega. Pravnu zaštitu ljudskih prava moraju pratiti mere čvrste socijalne politike kako bi se obezbedilo da u praksi svi imaju pristup svojim pravima. Tako Evropska socijalna povelja i Evropska konvencija o pravnom statusu radnika imigranata na primer naglašavaju da države moraju da se obavežu da će radnicima imigrantima i njihovim porodicama koji zakonito borave na njihovoj teritoriji obezbediti isti tretman kao i svojim državljanima u kontekstu socijalne i ekonomske politike.

¹⁵ Evropski komitet za socijalna prava čiji je zadatak da analizira nacionalne izveštaje i odluči da li situacija u određenoj zemlji u skladu sa Evropskom socijalnom poveljom stalno zahteva da se posebna pažnja obrati na radnike strance, imigrante i nacionalne manjine. Pogledati: Evropsku socijalnu povelju Evropskog komiteta za socijalna prava: Zaključci XVIII-1, tom 1, Strazbur 2006, str. 59, 102, 212, 261, 293.

¹⁶ *Handyside v. United Kingdom*, presuda doneta 7.12.1976, serija A br. 24, §49.

Pre načela ne-diskriminacije, države se podstiču da preduzmu korake pozitivne akcije kako bi rešile pitanje nejednakosti koje proističe iz diskriminacije, a koje se odnosi na pripadnike socijalno zapostavljenih grupacija. U javnoj sferi državne vlasti dužne su da strogo poštuju zabranu diskriminacije i da ostanu neutralne u kulturnim i verskim temama. Međutim, formalna jednakost nije uvek dovoljna i uspešno promovisanje jednakosti moglo bi, u nekim slučajevima, da izazove usvajanje konkretnih mera koje podržavaju načelo ne-diskriminacije. U određenim okolnostima, ako se ne primeni različit tretman da bi se ispravila nejednakost, to može, bez racionalnog i objektivnog obrazloženja, dovesti do diskriminacije.¹⁷

Možda je potrebno, uz određena ograničenja, preduzeti praktične korake kako bi se uskladila raznolikost.¹⁸ Takve mere usklađivanja ne treba da ugrožavaju prava drugih niti da imaju za posledicu organizacione teškoće i prevelike troškove.

4.2 Demokratsko građanstvo i učestvovanje

Građanstvo, u najširem smislu, jeste i pravo i odgovornost da se učestvuje u kulturnom, društvenom i ekonomskom životu i javnim pitanjima¹⁹ zajednice zajedno sa ostalima. Ono je ključ interkulturalnog dijaloga, jer nas poziva da o drugima ne mislimo u stereotipima, kao „o drugima“, već kao o sugrađanima i nama jednakim bićima. Olakšati pristup građanstvu jeste u istoj meri obrazovni, kao i regulativni i pravni zadatak. Građanstvo unapređuje građansko učestvovanje i doprinosi dodatnoj vrednosti koju novopridošlice stvaraju, a koja za uzvrat učvršćuje socijalnu koheziju.

Aktivno učestvovanje svih stanovnika u životu lokalne zajednice doprinosi njenom prosperitetu i unapređuje integraciju. Pravo stranaca sa pravom boravka u jednoj opštini ili regionu da učestvuju u lokalnim ili oblasnim izborima jeste sredstvo da se promoviše učestvovanje.

Evropska konvencija o nacionalnosti (1997) obavezuje države potpisnice da daju državljanstvo licima koja zakonito i stalno borave na njihovoj teritoriji bar deset godina pre nego što podnesu zahtev za prijem u državljanstvo. Ovo ne treba nužno da podrazumeva odricanje od državljanstva zemlje rođenja. Pravo dece stranaca da uzmu državljanstvo zemlje u kojoj su rođena i u kojoj žive još više pospešuje integraciju.

Komitet ministara izrazio je zabrinutost zbog sve veće političke i civilne nezainteresovanosti i nedostatka poverenja u demokratske institucije, kao i zbog rastuće pretnje rasizma i ksenofobije. Ipak, u Evropi postoje različiti trendovi. Visok nivo socijalnog poverenja i angažovanost u organizacijama civilnog društva koji se mogu videti u nekim državama članicama dovode se u vezu sa određenim sistemom demokratskog upravljanja i objektivnim državnim vlastima koje su glavni

¹⁷ *D.H. and others v. The Czech Republic*, presuda doneta 13.11.2007. godine (Veliko veće): „Sud prihvata da opšta politika ili načelo koje različito tretira i nosi predrasudu prema određenoj grupaciji možemo smatrati diskriminirajućim bez obzira što se ono ne odnosi baš na tu grupaciju... i da to može izazvati diskriminaciju koja je protivna Konvenciji u *de facto* situaciji“ (§175).

¹⁸ Pogledati Okvirnu Konvenciju o zaštiti nacionalnih manjina (1995), Član 4, §§ 2 i 3, kao i prateće stavove u obrazloženju. *D.H. and others v. The Czech Republic*, presuda doneta 13.11.2007. godine (Veliko veće). Evropski komitet za socijalna prava tvrdi da „na ljudsku različitost u demokratskom društvu ne treba gledati samo pozitivno, već je potrebno na nju odgovoriti rasuđivanjem kako bi se obezbedila istinska i uspešna jednakost“ (*Autism France v. France*, žalba br. 13/2002, presuda doneta nakon saslušanja za i protiv argumenata 4.11.2003, § 52).

¹⁹ Pogledati Okvirnu Konvenciju o zaštiti nacionalnih manjina (1995), Član 15.

pobornik vladavine prava i koja zagovara učestvovanje. Doprinoseći socijalnom poverenju i unapređujući učestvovanje marginalizovanih članova manjinskih zajednica, interkulturni dijalog može učiniti da demokratija ima više smisla za same građane.

U ovom pogledu suštinski važnu ulogu imaju lokalne i regionalne vlasti. Konvencija Saveta Evrope o učestvovanju stranaca u javnom životu na lokalnom nivou zahteva da se takvo učestvovanje unapredi. Potrebno je odgovoriti na izazov da se pažnja obraća samo na prvu generaciju imigranata i na muške vođe manjine kao prikladne sagovornike. Važno je uočiti raznolikost i društvene odnose u okviru manjinske zajednice, a posebno je važno uključiti omladinu.

4.3 Usvajanje i prenošenje interkulturnih znanja

Znanja neophodna za interkulturni dijalog ne stižu se automatski: potrebno ih je usvojiti, uvežbati i primenjivati tokom celog života. Državne vlasti, stručnjaci koji rade u prosveti, organizacije građanskog društva, verske zajednice, mediji i svi drugi koji se bave obrazovanjem u bilo kom institucionalnom kontekstu i na bilo kom nivou igraju ključnu ulogu u ostvarenju ciljeva i suštinskih vrednosti koje zagovara Savet Evrope i u širenju interkulturnog dijaloga. Saradnja između institucija je od velike važnosti, posebno sa EU, Uneskom, Aleskom i ostalim partnerima u ovoj oblasti.

4.3.1 Ključne oblasti znanja: demokratsko građanstvo, jezik, istorija

Obrazovanje u oblasti demokratskog građanstva jeste od osnovnog značaja za jedno slobodno, otvoreno, tolerantno, pravično i inkluzivno društvo, za socijalnu koheziju, uzajamno razumevanje, interkulturni i međuverški dijalog i solidarnost, kao i jednakost između žena i muškaraca. Ono podržava svaku formalnu, neformalnu i nezvaničnu obrazovnu aktivnost, uključujući i stručno obrazovanje, određenu porodicu i zajednice, a koje omogućava pojedincu da bude aktivan i odgovoran građanin koji uvažava druge. Obrazovanje u oblasti demokratskog građanstva između ostalog podrazumeva obrazovanje iz istorije, građanstva, politike, ljudskih prava, obrazovanje o globalnom kontekstu društava i o kulturnom nasleđu. Ono podstiče multidisciplinarni pristup i kombinuje usvajanje znanja, veština i stavova, a posebno sposobnost razmišljanja i samokritičnosti koja je neophodna za život u kulturno raznolikim društvima.

Jezik često predstavlja prepreku vođenju interkulturnog razgovora. Interkulturni pristup prepoznaje vrednost jezičke raznolikosti među pripadnicima manjinskih zajednica, ali takođe smatra da je neophodno da oni usvoje jezik kojim govori većina stanovnika države kako bi bili punopravni građani. Ovo je u skladu sa onim što navodi Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima da jezici koji se manje govore moraju biti zaštićeni da ne bi nestali, jer doprinose kulturnom bogatstvu Evrope, a upotreba tih jezika je neotuđivo pravo. Istovremeno, on naglašava vrednost višejezičnosti i insistira da zaštita jezika koje koristi manjina u određenoj državi ne ide na štetu službenih jezika i potrebi da se oni uče. Učenje jezika pomaže učenicima da izbegnu stereotipe o pojedincima, da podstaknu radoznalost, budu otvoreni prema drugima i otkriju druge kulture. Učenje jezika im pomaže da uvide da saradnja sa licima koja imaju drugačiji društveni identitet i pripadaju drugoj kulturi obogaćuje njihovo iskustvo.

Preporuka Komiteta ministara o predavanju istorije u Evropi XXI veka (2001)²⁰ naglašavaju potrebu da se kod đaka razvije intelektualna sposobnost kritičke analize i tumačenja informacija uz odgovornost, putem dijaloga, putem traženja istorijskih činjenica i otvorenog razgovora koji se zasniva na uviđanju različitih perspektiva, posebno kada su u pitanju kontroverzne i osetljive teme. Predavanje istorije je instrument za sprečavanje novog holokausta ili poricanja istog, genocida i drugih zločina protiv čovečnosti, etničkih čišćenja, grubog kršenja ljudskih prava, za prevazilaženje rana iz prošlosti i promovisanje osnovnih vrednosti koje Savet Evrope zagovara – ono je odlučujući faktor za pomirenje, uvažavanje, razumevanje i uzajamno poverenje između naroda. Predavanje istorije u demokratskoj Evropi treba da zauzme važno mesto u obučavanju odgovornih i aktivnih građana i razvijanju uvažavanja prema svim oblicima različitosti koje će se zasnivati na razumevanju nacionalnog identiteta i načelu tolerancije. Predavanje istorije ne sme biti instrument za ideološku manipulaciju, propagandno sredstvo za promovisanje netrpeljivosti i krajnjih nacionalističkih, ksenofobičnih, rasističkih i antisemitski ideja. Istorijsko istraživanje i način na koji se istorija predaje u školama ne mogu, bez obzira na nameru, biti u skladu sa osnovnim vrednostima i pravilnicima Saveta Evrope ako dozvoljavaju i omogućavaju zloupotrebu istorije. Predavanje istorije mora da obuhvati eliminisanje svake predrasude i svakog stereotipa, tako što će se u nastavnim planovima akcenti staviti na pozitivne uticaje jedne države na drugu, jedne religije na drugu, jedne škole mišljenja na drugu tokom period evropskog istorijskog razvoja, kao i na kritičko proučavanje zloupotrebe istorije bilo zbog poricanja istorijskih činjenica, krivotvorenja istorije, brisanja, neznanja ili ponovnog prisvajanja ideoloških ciljeva.

4.3.2. Osnovno i srednje obrazovanje

U multikulturalnoj Evropi, obrazovanje nije samo sredstvo pripreme pojedinca za tržište rada koje dovodi do razvoja ličnosti i pruža široku obrazovnu osnovu, već su škole važni forumi za pripremanje mladih da učestvuju u životu kao aktivni građani. One imaju odgovornost za usmeravanje i podržavanje mladih u usvajanju alata i razvijanju stavova neophodnih za sve oblike života u jednom društvu, kao i strategija za njihovo usvajanje. One treba da im omoguće da razumeju vrednosti koje leže u osnovi demokratskog života, da ih upoznaju sa poštovanjem ljudskih prava kao osnovom za upravljanje raznolikošću i podržavanjem otvorenosti prema drugim kulturama.

U okviru formalnih nastavnih planova i programa, interkulturalna dimenzija prožima sve predmete. Neki od najvažnijih u tom smislu su istorija, jezičko obrazovanje, predavanje religije i uverenja.²¹ Obrazovanje u oblasti religije i uverenja u interkulturalnom kontekstu pruža znanje o *svim* svetskim religijama i uverenjima i njihovoj istoj i omogućava pojedincu da razume religije i uverenja, a izbegne predrasude. Ovaj pristup zauzela je i Parlamentarna skupština Saveta Evrope, Evropski sud za ljudska prava i ECRI.²² Godine 2007. evropski ministri prosvete podvukli su značaj mera

²⁰ Preporuka Rec(2001)15.

²¹ Nadzorni komitet Okvirne Konvencije o zaštiti nacionalnih manjina podvukao je u nedavno napisanom „Komentar o obrazovanju kako je objašnjen u Okvirne Konvencije za zaštitu nacionalnih manjina“ (usvojenom marta 2006) da se odredbe o obrazovanju moraju imati na umu „tokom planiranja i sprovođenja svake aktivnosti u oblasti interkulturalnog obrazovanja koja ima za cilj da olakša međusobno razumevanje, kontakte i saradnju između različitih grupacija koje žive u istom društvu“.

²² Preporuka Parlamentarne skupštine br. 1720 o obrazovanju i religiji (2005); *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark*, 5095/71, 5920/72, 5926/72 od 7.12.1976, §53; *Folger and Others v. Norway* (Veliko

koje treba da poboljšaju razumevanje kulturnih i/ili verskih zajednica putem školskog obrazovanja, a kroz zajedničke etičke principe i demokratsko građanstvo. Bez obzira na verski obrazovni sistem, školski sistem mora da uzme u obzir versku i filozofsku raznolikost.²³

4.3.3 Visoko obrazovanje i istraživanje

Institucije visokog obrazovanja imaju važnu ulogu u negovanju interkulturnog dijaloga kroz obrazovne programe kao akteri u jednom širem društvenom smislu i mesta na kojima se u praksi sprovodi interkulturni dijalog. Kao što Nadzorni komitet za visoko obrazovanje i istraživanje predlaže, univerzitet je najbolje definisati univerzalnošću – obavezom da širi slobodoumlje i otvorenost prema svetu koja je zasnovana na prosvetiteljskim vrednostima. Univerzitet stoga nosi veliki potencijal da stvaranjem „interkulturnih intelektualaca“ koji mogu imati aktivnu ulogu u javnom životu.

Potrebno je takođe imati akademska istraživanja o interkulturnom učenju koja će za temu imati forme „učenja kako se živi u zajedništvu“ i uključiti kulturnu raznolikost u sve nastavne aktivnosti.

4.3.4. Neformalno i nezvanično učenje

Neformalno učenje van škola i univerziteta posebno u radu sa mladima i svim oblicima dobrovoljnog i građanskog rada ima podjednako važnu ulogu. Savet Evrope podstiče države članice da promovišu neformalno obrazovanje i ohrabre rad mladih na ostvarenju vrednosti koje leže u osnovi interkulturnog dijaloga.

Omladinske i sportske organizacije zajedno sa verskim zajednicama jesu pravo mesto za unapređenje interkulturnog dijaloga u neformalnom obrazovnom kontekstu. Omladinske grupe i domovi kulture uz porodicu, školu i radno mesto mogu biti stubovi socijalne kohezije. Zbog velike raznolikosti programa, otvorene i volonterske prirode takvih aktivnosti i posvećenosti aktera, ove organizacije često imaju više uspeha od ostalih u aktivnom angažovanju lica poreklom iz manjinskih grupacija i otvaranju mogućnosti dijaloga. **Aktivno civilno društvo i nevladine organizacije predstavljaju nezaobilazan element pluralističkog demokratskog društva u kom se promoviše aktivno učestvovanje u pitanjima od javnog značaja i odgovorno demokratsko građanstvo zasnovano na ljudskim pravima i jednakost između žena i muškaraca.** Zato bi trebalo omogućiti i finansirati razvoj volonterskog rada za lica koja potiču iz manjinskih zajednica, posebno mladih, kako bi se povećale njihove šanse na tržištu zapošljavanja, kao i u samom društvu.

Nezvanično učenje može se promovisati putem medija i novijih oblika komunikacije, čime se pruža velika prilika za kontaktiranje sa različitim kulturnim običajima.

4.3.5 Uloga prosvetnih radnika

veće) br. 15472/02 od 29.06.2007, § 84; ECRI Opšta politička preporuka br. 10 o borbi protiv rasizma i rasne diskriminacije u školskom obrazovanju i putem školskog obrazovanja, 2006, § II.2.b.

²³ Završna deklaracija sa 22. sednice stalne konferencije evropskih ministara prosvete, Istanbul, Turska, 4-5.05.2007. („Građenje jedne humanije i inkluzivnije Evrope: uloga obrazovne politike“).

Obrazovni radnici na svim nivoima imaju važnu ulogu u negovanju interkulturalnog dijaloga i pripremi budućih generacija za dijalog. Svojom posvećenošću i nastavnim radom sa đacima i studentima obrazovni radnici služe kao uzor.

Nastavni planovi i programi iz metodike nastave treba da obuhvate nastavne strategije i metode kojima se nastavnici pripremaju da se snalaze u novim situacijama nastalim usled raznolikosti, diskriminacije, rasizma, ksenofobije, seksizma i marginalizacije i da rešavaju konflikte na miran način, kao i da neguju globalni pristup institucionalnom životu putem demokratije i ostvarivanja ljudskih prava i grade studentsku zajednicu uzimajući u obzir neizrečene pretpostavke svakog pojedinca, školsku atmosferu i nezvanične oblike obrazovanja.

Institucije za obuku obrazovnih radnika treba takođe da razviju instrumente kontrole kvaliteta koji se odnose na obrazovanje za demokratsko građanstvo, uzimajući u obzir interkulturalnu dimenziju, i da osmisle pokazatelje i sredstva za samoevaluaciju i obrazovanje usmereno i na razvoj obrazovnog sistema. Potrebno je i tokom obuke obrazovnih radnika ojačati interkulturalno obrazovanje i upravljanje raznolikošću.

Cilj Evropskog istraživačkog centra u okviru obrazovanja za demokratsko građanstvo i interkulturalno obrazovanje u Oslu jeste da promoviše razumevanje i poveća nivo uzajamnog poznavanja kako bi se izgradilo poverenje i sprečili konflikti putem obuke nastavnika, a u saradnji sa Savetom Evrope.

4.3.6 Porodično okruženje

Roditelji i šira porodica imaju važnu ulogu u pripremi mladih ljudi za život u kulturno raznolikom društvu. Kao uzori svojoj deci, potrebno je da učestvuju u promeni mentaliteta i stavova dece. Obrazovni programi za odrasle i porodice koji obrađuju pitanje kulturne raznolikosti mogu pomoći porodici u ispunjavanju ove uloge.

4.4 Prostor za interkulturalni dijalog

Neophodno je stvoriti prostor za dijalog koji je otvoren za sve. Uspešna interkulturalna vlast na svakom nivou u velikoj meri prepoznaje se i po tome da li neguje takav prostor: fizički prostor poput ulice, pijace ili prodavnica, kuća, zabavišta, škola i univerziteta, kulturnih i socijalnih centara, omladinskih klubova, crkvi, sinagogi i džamija, sala za sastanke u velikim preduzežima i na radnim mestima, u muzejima, bibliotekama i drugim prostorijama za razonodu, ili virtuelnom prostoru poput medija.

Urbanizam je jedan očigledan primer: urbani prostor može se organizovati na „uskouman“ način ili na više „širokoumni“ načina. Prvi podrazumeva konvencionalno predgrađe, rezidencijalni deo, industrijsku zonu, parking i obilaznicu. Drugi se odnosi na vrlo prometne trgove, parkove, bučne ulice, kafiće na trotoarima ili pijacu. Ako „uskoumni“ delovi grada podrazumevaju otuđen život, onda „širokoumni“ prostor može da zbliži različite segmente društva i iznedri određeni osećaj tolerancije. Jako je važno da imigrantsko stanovništvo ne bude, kao što je često slučaj, smešteno u bezdušnim i žigosanim rezidencijalnim delovima grada, isključeno i otuđeno od gradskog života.

Kulturne aktivnosti mogu biti izvor znanja o različitom kulturnom izražavanju i mogu doprineti stvaranju tolerancije, uzajamnog razumevanja i uvažavanja. Kulturna kreativnost nudi bitan

potencijal za unapređenje poštovanja drugih. Umetnost je takođe polje protivurečnosti i simboličke konfrontacije, jer pojedincu pruža mogućnost da se izrazi, da bude kritičan prema sebi i bude deo medijacija. Umetnost po svojoj prirodi prelazi granice i povezuju ljude obraćajući se direktno ljudskim emocijama. Kreativni građani angažovani na kulturnim aktivnostima stvaraju nove prostore i mogućnost dijaloga.

Muzeji i spomenici kulture imaju potencijal da predstavljaju izazov, u ime humanosti, odabranim narativima koje odražavaju istorijsku dominaciju pripadnika jedne ili druge etničke ili nacionalne zajednice i da budu način međusobnog uvažavanja pojedinaca različitog porekla. Proučavanje evropskog kulturnog nasleđa može biti okvir sveukupnog evropskog građanstva koje se zahteva u savremenom dobu. Evropski istorijski putevi preko granica i kontinenta danas se ponovo otkrivaju uz pomoć Saveta Evrope kao mreža „kulturnih puteva“, iako su vekovima uticali na istoriju kulturnih odnosa i podržavali interkulturnu razmenu. Oni predstavljaju put do evropskog multikulturnog nasleđa i ilustruju sposobnost da se u svojoj raznolikosti živi zajedno u miru.

Obdaništa, škole, omladinski klubovi i omladinske aktivnosti uopšte jesu ključna mesta za učenje i vođenje interkulturnog dijaloga. Kako bi se ovo ostvarilo, deci i mladima treba dati priliku da se sretnu i druže sa svojim vršnjacima različitog porekla kako bi zajedno razgovarali i učestvovali u zajedničkim aktivnostima. Što su ova mesta više integrisana, to su uspešnija u smislu interkulturnog učenja.

I mediji imaju važnu ulogu u vođenju indirektnog dijaloga. Oni izražavaju kulturnu raznolikost jednog društva, stavljaju kulturu u kontekst i mogu pružiti određene platforme za stvaranje različitih perspektiva sa kojima čitaoci, gledaoci ili slušaoci ne dolaze svakodnevno u kontakt. Kako bi bili uspešni u ovome, i mediji treba da paze da njihovi radnici pripadaju različitim zajednicama i da su obučeni da se bave pitanjem raznolikosti. Noviji oblici komunikacije daju mogućnost pasivnoj medijskoj publici da učestvuje u pomirljivom interkulturnom dijalogu, posebno putem sajtova za druženje, Internet forumima i saradnji na „wiki“ stranicama.

U globalnim medijima može se naći neobična raznolikost uzora. Suočeni sa mnoštvom izbora, vrlo lako možemo upasti u zamku uvreženih mišljenja i stereotipa o „drugom“ kojem se mogu pripisati sva zla ovog sveta. Nije lako upravljati kulturnom raznolikošću na demokratski način: to ne znači da se dijalog „ugura“ u nekakav oklop već je potrebno sprečiti da se on zloupotrebi za podsticanje mržnje i netrpeljivosti.

Sport nosi veliki potencijal da bude arena za interkulturni dijalog i da ga povezuje sa svakodnevnim životom. Fudbal je naročito, pošto je globalna igra, bi predmet raznih antirasističkih inicijativa poslednjih godina, što je u evropskom kontekstu podržala UEFA koja je sastavila plan u 10 tačaka i klubovima poslala smernice za njegovo sprovođenje. Igrati zajedno u skladu sa pravilima koja su ista za sve i u duhu fer igre može biti okvir za interkulturno iskustvo.

Radno mesto takođe ne treba zanemariti kao mesto interkulturnog dijaloga. Raznolikost je faktor koji utiče na inovaciju što dokazuju brojne ekonomije zasnovane na primeni znanja. Raznolika radna snaga može da podstakne svež pristup timskom radu i učestvovanju zaposlenih. Tolerancija jeste važan faktor da se privuku talenti koji će raditi na razvoju tehnologije koja je ključ uspeha na tržištu. Brojni pripadnici manjinskih grupacija su ipak koncentrisani na loše plaćenim i nesigurnim

poslovima. Sindikati mogu odigrati ključnu ulogu po ovom pitanju, ne samo da bi se poboljšali uslovi, već da bi se ispravili štetni efekti raslojavanja na tržištu rada, što rasisitičke organizacije mogu lako iskoristiti.

Svakodnevni život državnih službi, nevladinih organizacija i verskih zajednica pružaju priliku za interkulturni dijalog makar kao mesto gde će se sretati lica različitog porekla. Zdravstvo, omladinske službe i prosveta svakodnevno angažuju pripadnike manjinskih zajednica. Lica koja rade u ovim delatnostima moraju biti stručna za tumačenje činjenica gde god je to potrebno i obučena da učine susrete različitih kultura što produktivnijim. Na primer, u zdravstvu majčinstvo i mentalno zdravlje mogu biti posebno osetljiva pitanja. Izbor pripadnika manjinskih grupacija različitog etničkog, verskog, kulturnog i jezičkog porekla za rad u državnim službama može doprineti šarolikosti interkulturnih znanja čime se olakšava rad sa različitim korisnicima tih službi uz dostojanstvo i uzajamno poštovanje. Sistem zbratimljenih gradova predstavlja izuzetnu priliku za promovisanje stručnosti u ovoj oblasti.

4.5 Interkulturni dijalog u međunarodnim odnosima

Posvećenost Evrope ostvarivanju multilateralizma koji je zasnovan na međunarodnom pravu i širenju ljudskih prava, demokratije i vladavine prava treba da podstaknu interkulturni dijalog i na međunarodnom nivou. Primenjivanje ovih načela na interkulturni dijalog na međunarodnom nivou jeste važan zadatak u cilju građenja uzajamnog razumevanja. Konsenzus koji postoji u Evropi po ovom pitanju oličen je u zaključcima sa Trećeg samita Saveta Evrope (održanom u Varšavi 2005. godine) i dodatno razrađen u kasnije sastavljenim dokumentima.

Trenutna geopolitička situacija ponekad se opisuje kao zbir civilizacija koje nemaju razumevanje jedna za druga i koje se takmiče da na uštrb drugih postignu ekonomsku i političku dobit. Ideja interkulturnog dijaloga pomaže u prevazilaženju uvreženih mišljenja i stereotipa koji nastaju u jednom ovakvom pogledu na svet, jer ona naglašava da u globalnom društvu koje karakterišu migracije, sve veća samostalnost i lak pristup svetskim medijima sredstvima komunikacije poput Interneta, kulturni identiteti su složeni, prožimaju se i sadrže elemente raznoraznog porekla. Vođenje međunarodnih odnosa u duhu interkulturnog dijaloga uspešno odgovara na pitanja nastala u ovim okolnostima. Interkulturnim dijalogom može se sprečiti nastajanje sukoba ili se mogu naći rešenja za postojeće sukobe i podržati pomirenje i građenje društvenog poverenja.

Savet Evrope uvek je otvoren za saradnju sa susednim regionima i ostatkom sveta. Organizacija koja je iskreno posvećena osiguranju saradnje i zajedničkog delovanja sa ostalim međunarodnim institucijama, naročito na nivou Evrope, ima zadatak da pospeši međunarodni dijalog na međunarodnom nivou. U međunarodnom delovanju, posebno na evropskoj sceni, ona je važan činilac interkulturnog dijaloga. Njena „dodata vrednost“ koju stavlja na raspolaganje drugim međunarodnim institucijama, državama članicama, građanskom društvu i svim zainteresovanim licima, sastoji se pre svega u velikoj stručnosti za primenu standarda i mehanizama monitoringa u oblasti ljudskih prava, demokratije i vladavine prava. Savet Evrope takođe svojom stručnošću odgovara na izazove koje nameće kulturna raznolikost u socijalnoj, obrazovnoj, zdravstvenoj i kulturnoj sferi. Organizacija neprestano nudi svoju pomoć kroz svoju strukturu najvažnijim zainteresovanim licima kao što su poslanici nacionalnog parlamenta, lokalne i regionalne vlasti i organizacije građanskog društva u 47 država članica. Najzad, ona putem institucija kao što su

Evropski centar za globalnu nezavisnost i solidarnost (Centar sever-jug iz Lisabona), Evropski centar za moderne jezike (u Gracu), dva Evropska omladinska centra (u Strazburu i Budimpešti) može mnogo da doprinese ostvarivanju saradnje sa Evropskim istraživačkim centrom za obrazovanje u oblastima demokratskog građanstva i interkulture (u Oslu) i sa Evropskim centrom za kulturu u Delfima.

Savet Evrope priznaje značaj inicijativa koje pokreću drugi međunarodni akteri, kao i vrednosti koje se ostvaruju kroz partnerstvo sa institucijama kao što su Evropska unija, OEBS i Unesko, ali i Organizacijom za obrazovanje, kulturu i nauku arapske lige (Alesko) i Evropsko-mediteranskom fondacijom Ane Lind za dijalog između kultura. Savet Evrope pomaže rad „Saveza civilizacija“ koji je pokrenuo Generalni sekretar Ujedinjenih nacija i koji finansiraju Španija i Turska, a razmatra potpisivanje Memoranduma o razumevanju sa „Savezom“ kako bi se ojačale veze i saradnja.²⁴ Takođe traži načine da promoviše interkulturni dijalog unutar pravnih tekovina Saveta Evrope u oblastima ljudskih prava, demokratije i vladavine prava tokom razmene sa drugim akterima kao što su Islamska organizacija za obrazovanje, nauku i kulturu (Isesko) i Istraživački centar za istoriju, umetnost i kulturu islama (IRCICA).

Organizacija poput Saveta Evrope može da iskoristi srodnost i kanale za saradnju nekih svojih država članica prema određenim delovima sveta. Veze koje prevazilaze granice a koje Savet Evrope tradicionalno podržava imaju važanu interkulturnu dimenziju.

Međunarodni akteri koji nisu države, već nevladine organizacije, fondacije ili verske zajednice igraju značajnu ulogu u transnacionalnom interkulturnog dijalogu, jer mogu da doprinesu novinama u ovoj oblasti. Ove organizacije već duže vreme rade na izazovima kulturne raznolikosti u svojim oblastima interesovanja. Oni stvaraju mreže i veze između zajednica koje međudržavni odnosi ne mogu lako da postignu.

I pojedinci imaju veliku ulogu u ovom pitanju. Oni koji su navikli da žive i rade u interkulturnom kontekstu, naročito oni poreklom iz migrantskih zajednica, mogu ostvariti višestruke veze koje prevazilaze državne granice. Oni mogu podsticati razvoj, inovacije i prečišćavati ideje. Oni slikovito oličavaju složenost i kontekstualni karakter identiteta i mogu biti pioniri interkulturnog dijaloga.

5. Preporuke i politička orijentacija za buduće delovanje: zajednička odgovornost ključnih aktera

Jačanje interkulturnog dijaloga u cilju širenja zajedničkih vrednosti poštovanja ljudskih prava, demokratije i vladavine prava čime se neguje ujedinjena Evropa jeste zajednička odgovornost svih zainteresovanih lica. Aktivno učešće svih u pet političkih oblasti navedenih u prethodnom poglavlju svima će omogućiti da imaju koristi od našeg bogatog kulturnog nasleđa i savremenog okruženja. Utemeljen na ideji kulturne raznolikosti i interkulturnog dijaloga, kao i na svom dugogodišnjem iskustvu, Savet Evrope je formulisao sledeće opšte preporuke i smernice i osmislio političku orijentaciju za buduće delovanje.

5.1. Demokratsko upravljanje kulturnom raznolikošću

²⁴ 15.01.2008. Generalni sekretar Saveta Evrope i Visoki predstavnik UN-a za Savez civilizacija potpisali su Pismo o namerama koje se odnosi na buduću saradnju i sastavljanje Memoranduma o razumevanju.

Kako bi se kulturna raznolikost ubrzano razvijala, potrebno je razviti demokratsko upravljanje na svakom nivou. U tom smislu možemo dati opštu orijentaciju koja je pre svega namenjena kreatorima politike na nacionalnom nivou i drugim državnim organima.

Za interkulturni dijalog potrebna je neutralna institucija i pravni okvir na nacionalnom i lokalnom nivou koja će garantovati ostvarenje standarda Saveta Evrope za ljudska prava i raditi po načelima demokratije i vladavine prava. Naročito je važno da postoji jasno zakonodavstvo i mere protiv diskriminacije svake vrste – polne, rasne, jezičke, zbog boje kože, verske, političke ili zbog drugačijeg mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porekla, veza sa određenom nacionalnom manjinom, poseda, rođenja ili nekog drugog razloga kao što je, između ostalog, seksualna opredeljenost kako je navedeno u primeni prava od strane Suda,²⁵ zbog starosnog doba ili fizičke ili mentalne nesposobnosti kako je navedeno u obrazloženju Protokola br. 12 Evropske konvencije o ljudskim pravima.²⁶ ECRI je dao smernice za kreiranje nacionalnog zakonodavstva kojim će se boriti protiv rasizma i rasne diskriminacije.²⁷ Odnos religije i države treba organizovati na način da se obezbedi da svako ima jednaka prava i odgovornosti bez obzira na mišljenje, savest i veru koju zagovara kako bi se i u praksi negovala sloboda savesti i veroispovesti.

Treba obezbediti unutrašnju koherentnost i ukloniti potencijalne rizike brojnih mera kojima se promoviše interkulturni dijalog. Jedan od načina jeste da se usvoji „udruženi“ pristup kojim se prevazilaze ograničenja konvencionalnih odeljenja i sektora i afirmiše komitet sastavljen od predstavnika svih odeljenja i sektora, ili čak posebno ministarstvo za integracije ili odeljenje u kabinetu Predsednika vlade. Izrada i primena „Nacionalnog akcionog plana“ koji se zasniva na međunarodnim standardima za ljudska prava uključujući i one koje zagovara Savet Evrope, kao i razrada preporuka iz „Bele knjige“ mogu vrlo uspešno doprineti stvaranju vizije jednog integrisanog društva koje budno čuva raznolikost svojih pripadnika i postavlja ciljeve koji se lako mogu prevesti u programe i koji podležu nadzoru javnosti. Savet Evrope spreman je da pomogne stvaranje ovakvih nacionalnih akcionih planova i da pruži ocenu njihove implementacije. Političko vođstvo na najvišem nivou od suštinske su važnosti za uspeh ovih planova. Građansko društvo koje obuhvata i manjine i emigrantske zajednice igra važnu ulogu. Kako bi se širila integracija, mogu se osnovati savetodavni organi u čiji rad će biti uključeni predstavnici brojnih zainteresovanih partnera. Nacionalni akcioni planovi treba da uključe i novije imigrante i stare manjinske grupacije.

Savet Evrope može da pokrene u budućnosti inicijativu koja bi uključila i istraživanje i konferencije za otkrivanje šire koncepcije interkulturnog pristupa upravljanju kulturnom raznolikošću u kom bi međukulturni dijalog bio važna komponenta. Ovaj posao bi naročito mogao da se bavi istraživanjem veze i sinergije između interkulturnog pristupa upravljanju raznolikošću i politike integracije. Posle ovoga mogao bi da usledi niz aktivnosti širom područja u nadležnosti Saveta Evrope kojima bi se promovisala ideja interkulturnog pristupa upravljanju kulturnom raznolikošću uključujući i integraciju.

Javne vlasti treba da budu pažljive prema očekivanjima kulturno raznolikog stanovništva i da osiguraju da rad državnih službi poštuje zakonite zahteve i odgovora željama svih grupacija

²⁵ Pogledati presude *Smith and Grady v. United Kingdom* – 29/09/1999 §90; *S.L. v. Austria* – 09/01/2003 § 37; *Karner v. Austria* – 24/07/2003 § 37.

²⁶ Pogledati Obrazloženje protokola br. 12 Evropske konvencije o ljudskim pravima, § 20.

²⁷ ECRI Opšta politička preporuka br. 7 o nacionalnom zakonodavstvu za borbu protiv rasizma i rasne diskriminacije, 2002.

u društvu. Ovaj zahtev proizilazi iz načela ne-diskriminacije i jednakost i posebno je važan za rad policije, omladinskih službi, zdravstva, prosvete, kulture, zaštite istorijskih spomenika, službi za smeštaj, socijalno staranje, pravosudnih organa i tržišta rada. Važno je da u sastavljanju pravilnika za svakodnevni rad ovih službi i odlučivanju o dodeli sredstava učestvuju predstavnici lica koja pripadaju manjinskim ili socijalno zanemarenim grupacijama, kao i u odabiru radne snage iz ovih grupacija koja će biti zaposlena u ovim službama.

Svaka javna rasprava mora se voditi u duhu uvažavanja kulturne raznolikosti. Javno izražavanje rasizma, ksenofobije i bilo kog drugog oblika netrpeljivosti²⁸ mora se osuditi i ne sme se tolerisati, u skladu sa onim što je navedeno u odgovarajućim odredbama Evropske konvencije o ljudskim pravima, bez obzira na to da li ona dolazi od nosilaca javnih funkcija ili građanskog društva. Svaki oblik žigosanja lica koja pripadaju manjinskim i socijalno zanemarenim grupacijama u javnom govoru mora se zabraniti. Mediji mogu pozitivno uticati na borbu protiv netrpeljivosti naročito ako neguju kulturu razumevanja između pripadnicima različitih etničkih, kulturnih, jezičkih i verskih zajednica. Profesionalci koji rade u medijima treba da se bave problemom netrpeljivosti u sve većem multikulturnom i multietničkom okruženju država članica i merama kojima se sprovodi tolerancija, uzajamno razumevanje i uvažavanje.

Države treba da imaju čvrsto zakonodavstvo da osude „govor mržnje“ i rasizam, ksenofobiju, homofobiju, antisemitizam, islamofobiju i antiromski govor i slično izražavanje koje rađa mržnju i nasilje. Radnici u krivičnoj oblasti pravosuđa treba da budu dobro obučeni da primenjuju ovu zakonsku regulativu i da je podržavaju. Treba da postoje i nezavisna nacionalna tela i slični organi koja se bore protiv diskriminacije i koji će pažljivo posmatrati uspešno sprovođenje ove regulative, organizovati odgovarajuću obuku i podržati žrtve rasističkog izražavanja.

Posebnu odgovornost nose politički lideri. Njihovi stavovi utiču na formiranje javnog mišljenja o interkulturalnim pitanjima i mogu, ako je potrebno, da ublaže ili zaoštre tenzije. ECRI analizira ovakve opasnosti i njihovo oličenje u praksi i formulisao je niz praktičnih mera kojima se bori protiv rasističkog, antisemitskog i ksenofobičnog političkog diskursa.²⁹ Opštinska vlast takođe može mnogo da uradi promovišući civilno građanstvo da obezbedi mir u zajednici. ECRI preporučuje da se onim političkim partijama koje promovišu rasizam, a naročito „govor mržnje“, zabrani finansiranje iz budžeta.

Javne vlasti se podstiču da, kad god je to potrebno, preuzmu odgovarajuće pozitivne korake kako bi pružile podršku licima koja potiču iz socijalno zanemarenih ili ugnjetavanih grupacija da lakše dođu do radnih mesta koja nose određenu odgovornost u profesionalnom

²⁸ Treći samit Saveta Evrope održan 2005. god. oštro je osudio „sve oblike netrpeljivosti i diskriminacije, naročito polnu, rasnu i versku, uključujući i antisemitizam i islamofobiju“. Komitet ministara takođe često ističe da se oseća velika diskriminacija prema Romima/Ciganima i ostalim migrantskim narodima u svim oblastima života. Osim toga, ECRI preporučuje da se zakonom mora kazniti „javno poricanje, obesmišljavanje, opravdavanje ili gledanje kroz prste, u cilju širenja rasizma, zločina genocida, zločina protiv čovečnosti i ratnih zločina“ kad su počinjeni s predumišljajem (Opšte političke preporuke br. 7 za nacionalno zakonodavstvo za borbu protiv rasizma i rasne diskriminacije, 2002). ECRI dalje podvlači da postoji potreba da se bori protiv predrasude koja postoji prema muslimanskim zajednicama i da je potrebno uvesti odgovarajuće kazne za slučajeve verske diskriminacije (Opšte političke preporuke br. 5 o borbi protiv netrpeljivosti i diskriminacije protiv muslimana).

²⁹ Deklaracija o upotrebi rasističkih, antisemitskih i ksenofobičnih elemenata u političkom diskursu, iz marta 2005. godine.

životu, u udruženjima, političkoj, lokalnoj i regionalnoj vlasti, a uzimajući u obzir njihova stručna znanja. Sve države članice treba da prepoznaju važnost ideje da, u određenim okolnostima, treba primeniti odgovarajuće mere kako bi se uspešno i sveobuhvatno promovisala jednakost između lica koja pripadaju nacionalnim manjinama i lica koja pripadaju većinskom stanovništvu, uz jasno naveden uslov da takve mere ne smeju da budu tretirane kao diskriminišuće. Konkretno okolnosti u kojima se nalaze pripadnici nacionalnih manjina moraju se uzeti u obzir tokom primene ovih mera.³⁰

Savet Evrope čini sve kako bi svoje pravne standarde i smernice širio na jedan nov način koji bi bio privlačan ciljnim grupama kao što su državne vlasti, lica koja odlučuju, vođe organizacija građanskog društva, mediji i omladina. Između ostalog, u velikom tiražu deli se materijal o poštovanju ljudskih prava u jednom kulturno raznolikom društvu, kao i priručnici o „govoru mržnje“ i nošenju verskih simbola na javnim mestima, u svetlu smernica navedenih u Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima.

Olakšava pristup pravnoj praksi Evropskog suda za ljudska prava u predmetima koji se tiču interkulturalnog dijaloga

Savet Evrope će objaviti detaljnu analizu presuda i odluka Evropskog suda za ljudska prava koje se odnose na primenu odredaba Konvencije na pitanja u vezi sa interkulturalnim dijalogom.

Upravni komitet za ljudska prava obraća pažnju na niz pitanja koja se tiču ljudskih prava u kulturno raznolikom društvu, što može dovesti do usvajanja teksta načela Saveta Evrope. On će takođe pratiti napredak u oblasti kulturnih prava.

Uopšte govoreći, potrebno je voditi više dijaloga o interkulturalnom dijalogu ako se želi da Savet Evrope ispuni svoju ulogu onako kako je navedeno u ovom dokumentu. Program aktivnosti koji je sačinio Savet Evrope nudi brojne mogućnosti za održiv i intenzivan dijalog. Primere su već dale ministarske konferencije, parlamentarne rasprave, seminari i obuke sa omladinskim organizacijama i stručni seminari kao što su održani „Interkulturalni forumi“ u organizaciji Saveta Evrope³¹ koji su pružili dublji uvid u stvari i našli se u „Beloj knjizi“. Naći će se način da se slični interkulturalni forumi organizuju i u budućnosti.

Savet Evrope predstavlja stalni forum za interkulturalni dijalog

U svom programu aktivnosti Savet Evrope neprekidno pruža podršku raspravi koja se vodi o interkulturalnom dijalogu između država članica, građanskog društva i drugih zainteresovanih lica svojom stručnošću u oblasti ljudskih prava, demokratije i vladavine prava, čime se pripremaju aktivnosti na međunarodnom, nacionalnom i lokalnom nivou.

³⁰ Članovi 4, 2 i 3 Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina.

³¹ U Sarajevu 2003, u Trojini 2004. i Bukureštu 2006. godine.

Još jedan primer jeste planirana konferencija na kojoj će se naći stručnjaci iz državnih tela i zainteresovane strane iz civilnog društva, kao što su novinari i predstavnici verskih zajednica. Cilj je da se analiziraju neka od težih pitanja ljudskih prava koja se javljaju u kulturno raznolikim društvima, a odnose se pre svega na slobodu govora i religiju.

Nova kampanja protiv diskriminacije koja se vodi pod geslom omladinske kampanje „Svi različiti - svi jednaki“ ali za veću ciljnu grupu bavi se svim oblicima diskriminacije i rasizma, a naročito antisemitizmom, islamofobijom i ponašanjem usmerenim protiv Roma.

Kampanja protiv diskriminacije širom Evrope

Savet Evrope zajedno sa radnicima u oblasti medija i institucijama koje se bave obrazovanjem za rad u medijima započeo je 2008. godine kampanju protiv diskriminacije u kojoj ključnu ulogu imaju mediji u multikulturalnoj Evropi.

U oblasti kulturne politike Savet Evrope će razviti sisteme za širenje informacija o kulturnoj politici, standardima i predstaviti u dokumentima primere dobre prakse kako bi podržao kulturnu politiku koja olakšava pristup i učestvovanje svih. „Kompedijum kulturnih politika“ će se redovno ažurirati i obogaćivati.³² Savet Evrope će u saradnji sa drugim evropskim i međunarodnim institucijama sakupljati i analizirati podatke čime će informacije o interkulturalnom dijalogu postati dostupne svim državama članicama.

5.2 Demokratsko građanstvo i učestvovanje

Javne vlasti i sve društvene snage ohrabruju se da naprave potreban okvir za dijalog putem obrazovnih inicijativa i praktičnog anagažovanja i manjina i većine. Demokratija zavisi od aktivnog učestvovanja pojedinca u pitanjima od javnog značaja. Isključivanje bilo koga iz života zajednice ne može se opravdati, jer predstavlja ozbiljnu prepreku interkulturalnom dijalogu.

Održivi oblici dijaloga mogu da naprave veliku promenu, npr. razgovor između savetodavnih tela koja predstavljaju strance sa dozvolom boravka i državnih organa i „lokalnih odbora za integraciju“ kao što to zagovara Kongres lokalnih i regionalnih vlasti.³³

Za primenu ljudskih prava ne smeju da postoje nikakva neprimerena ograničenja, što se odnosi i na građane bez dozvole boravka. Uzimajući u obzir univerzalni karakter ljudskih prava čiji su sastavni deo prava manjina, između ostalih kulturna, jezička i pravo na učestvovanje, od ogromne je važnosti da se

³² „Kompedijum“ ima konkretne odrednice za politiku kulturne raznolikosti i interkulturalnog dijaloga i prilično detaljno daje primere sa celog prostora Evrope koji mogu postati parametri i inovativni elementi i za državne i nevladine aktere. Pogledati: www.culturalpolicies.net

³³ Kongres lokalnih i regionalnih vlasti, *Priručnik za savetodavna tela na lokalnom nivou za strane državljane sa dozvolom boravka* (Strazbur, CLRAE, 2003).

osigura da svi podjednako uživaju u svojim pravima. Ovim pitanjem se najviše bavi Venecijanska komisija.³⁴

Javne vlasti treba da ohrabre aktivno učestvovanje svih lica sa dozvolom boravka u javnom životu na lokalnom nivou opštine u kojoj žive, što se odnosi na pravo da glasaju na lokalnim i regionalnim izborima u skladu sa načelima Konvencije o učestvovanju stranaca u javnom životu na lokalnom nivou. Ako je demokratsko građanstvo ograničeno statusom državljanina, javne vlasti treba da pronađu način da se dobije pravni okvir da građanstvo bude obuhvaćeno Evropskom konvencijom o državljanstvu.

Javne vlasti treba što više da podržavaju rad organizacija građanskog društva koje promoviše učestvovanje i demokratsko građanstvo, posebno onih koje predstavljaju mlade ili rade sa njima, kao i sa pripadnicima manjina i emigrantskih zajednica. Demokratsko građanstvo i učestvovanje često se vrše kroz organizacije građanskog društva. Zato se njima mora omogućiti da igraju važnu ulogu u kulturno raznolikim društvima, bilo kao neko ko zadovoljava potrebe lica koja pripadaju posebnim grupacijama ili kao sredstvo društvene integracije i kohezije. U areni za vođenje interkulturnog dijaloga, predstavnici određenih manjinskih grupacija i interkulturalna udruženja jesu ključni sagovornici.

Takva udruženja treba da budu aktivno uključena u zadatke kao što su sastavljanje nacionalnog plana integrisanja, osmišljavanje i sprovođenje programa i projekata, kao i njihova kasnija evaluacija. Učestvovanje pojedinaca koji potiču iz manjinskih grupacija u aktivnostima organizacija građanskog društva mora se sistematski ohrabrivati.

Lokalna vlast se podstiče u stvaranju inicijativa koje jačaju građansko učestvovanje i kulturu demokratskog učestvovanja. Dobra praksa u ovom slučaju jeste integrisanje na nivou opštine ili veće „stranaca“ koje nudi mehanizam za uključivanje lica koja pripadaju manjinama i za razgovore imigranata sa lokalnim političkim liderima. Kongres lokalnih i regionalnih vlasti obezbedio je detaljne smernice za ovu oblast.

Savet Evrope posvećen je jačanju demokratskog građanstva i učestvovanja izradom brojnih programa, od kojih i programa „Interkulturnih gradova“ za izgradnju kapaciteta i razvoj politike u ovoj oblasti. Učestvovanje gradova ide u cilju stvaranja resursa interkulturnih strategija za upravljanje raznolikošću.

Promovisanje „interkulturnih gradova“

Savet Evrope pokrenuo je 2008. godine program koji pomaže gradovima da se poboljšaju kao mesta interkulturnog dijaloga, putem kolegijale analize i razmene dobre prakse u oblastima upravljanja, medija, medijacije i kulturne politike.

³⁴ Izveštaj o pravima stanovnika bez prava boravka i manjina Evropske komisije za primenu demokratije putem prava (Venecijanska komisija), CDL-AD (2007)001, ad §144.

Ovaj program se realizuje u saradnji sa nizom međudržavnih tela i nevladinih partnera.

Kulturna raznolikost u urbanim sredinama biće prioritetna tema u budućnosti. Prosperitetni gradovi u budućnosti biće oni koji su interkulturalni. Oni će biti sposobni da upravljaju kulturnom raznolikšću i istražuju njen potencijal, da podstiču kreativnost i inovacije i na ovaj način ostvaruju ekonomski prosperitet, koheziju zajednice i bolji kvalitet života.

5.3 Usvajanje i predavanje interkulturalnih znanja

Usvajanje i predavanje interkulturalnih vrednosti neophodno je za demokratsku kulturu i socijalnu koheziju. Kvalitetno obrazovanje za sve, koje podrazumeva inkluziju, promovise aktivno učestvovanje i građansku posvećenost i sprečava neobrazovanost. Ovakav pristup može se prevesti u niz osnovnih preporuka i smernica za državne organe i institucije formalnog obrazovanja, ali i za civilno društvo, uključujući manjinske i omladinske organizacije, kao i za medije, socijalne i kulturne partnere i verske zajednice koje se bave neformalnim i nezvaničnim obrazovanjem.

Javne vlasti, organizacije građanskog društva i ostali obrazovni radnici treba da rade na unapređenju interkulturalnog dijaloga i inkluzivnom obrazovanju kao ključnom elementu na svim nivoima.

Interkulturalna znanja treba da budu deo obrazovanja o građanstvu i ljudskim pravima. Nadležni državni organi i obrazovne institucije treba u potpunosti da iskoriste deskriptore ključnih znanja za veštinu interkulturalne komunikacije tokom izrade nastavnih planova i studijskih programa na svim nivoima obrazovanja, između ostalog u programima za metodiku nastave i obrazovanje odraslih. Potrebno je napraviti i dopunski materijal koji će studentima omogućiti da samostalno primenjuju svoje veštine, da kritički razmišljaju i odgovaraju, ali i stvaraju stavove prema iskustvima drugih kultura. Svim studentima treba dati priliku da razviju svoju višejezičku sposobnost. Interkulturalno usvajanje i praktična znanja treba uvesti u sam početak obuke nastavnika. Razmena đaka između škola i u porodicama treba da bude neizostavna osobina nastavnog programa srednjih škola.

Obrazovanje u oblasti ljudskih prava, usvajanje aktivnog građanstva i interkulturalni dijalog mogu imati velike koristi od bogatog pratećeg materijala, uključujući i „Kompas“ i „Kompasito“, dva priručnika Saveta Evrope o obrazovanju u oblasti ljudskih prava za rad sa mladima i decom.

Obrazovne institucije i sva druga zainteresovane strane angažovana u nastavnim aktivnostima pozivaju se da osiguraju da usvajanje i predavanje istorije prati preporuke Komiteta ministara o predavanju istorije i da središte učenja ne bude samo istorija sopstvene zemlje, već da obuhvati istoriju drugih zemalja i kultura, kao i kako su drugi gledali naše društvo (više perspektiva), a da se istovremeno zagovaraju fundamentalne vrednosti Saveta Evrope i uključi dimenzija obrazovanja iz oblasti ljudskih prava.³⁵

³⁵ Preporuka (2001)15 Komiteta ministara državama članicama za predavanje istorije XXI veku u Evropi naglašava, između ostalog, da „Predavanje istorije ne sme biti instrument ideološke manipulacije, niti propagande, niti se sme koristiti za širenje netrpeljivosti i krajnjih nacionalističkih, ksenofobičnih, rasističkih i antisemitskih ideja. Istorijsko istraživanje i istorija koja se uči u školama nisu ni na koji način i s bilo kakvom namerom u skladu sa fundamentalnim vrednostima i pravilnicima Saveta Evrope ako omogućavaju ili promovisu zloupotrebu istorije na sledeće načine:

- krivotvorenjem ili stvaranjem lažnih dokaza, dirigovanih statističkih podataka, lažnim slikama i sl.
- usredsređivanjem na jedan element kako bi se opravdao ili sakrio drugi
- prilagođavanjem prošlosti propagandnim svrhama

Poznavanje prošlosti ima suštinsku važnost za razumevanje društva kakvo je danas i za sprečavanje ponavljanja tragičnih istorijskih događaja. U ovom smislu, nadležni državni organi i obrazovne institucije podstiču se da odrede i svake godine proslave „Dan sećanja na holokaust i sprečavanja zločina protiv čovečnosti“ na dan koji je bitan u istoriji te zemlje. Takav događaj može biti nastavak projekta Saveta Evrope o „Predavanju sećanja – obrazovanje u oblasti sprečavanja zločina protiv čovečnosti“ koji je osmišljen kako bi se đacima pomoglo da saznaju i razumeju događaje koji predstavljaju crnu stranicu u evropskoj i svetskoj istoriji i da nauče da je Šoah prvi nameran pokušaj da se jedan narod uništi na globalnom nivou, kao da se podigne svest svih o genocidu i zločinima protiv čovečnosti koji su obeležili XX vek, da se đaci obrazuju kako se sprečavaju zločini protiv čovečnosti, da se neguje razumevanje, tolerancija i prijateljstvo među narodima, etničkim grupacijama i verskim zajednicama, a u duhu osnovnih načela Saveta Evrope.

Uvažavanje različitog kulturnog porekla treba da obuhvati poznavanje i razumevanje velikih svetskih religija i nereligijskih uverenja i njihovu ulogu u društvu. Još jedan cilj jeste da se u mlade ulije osećaj uvažavanja kulturne i društvene raznolikosti Evrope koja obuhvata i zajednice novijih emigranata, kao i one čiji su koreni vekovima u Evropi.

Uvažavanje različitih oblika izražavanja kreativnosti putem rukotvorina, simbola, tekstova, predmeta, garderobe i hrane treba da bude obuhvaćeno u učenje jednih o drugima. Muzika, umetnost i ples mogu biti odličan alat za interkulturno obrazovanje.

Od nadležnih državnih organa traži se i da uzmu u obzir delovanje propisa i načela kao što su neophodni uslovi za dobijanje vize ili posla i dozvola boravka akademskim radnicima, studentima, umetnicima i izvođačima za obrazovnu i kulturnu razmenu. Prilagođeni propisi i mere u ovoj oblasti mogu u velikoj meri podržati interkulturni dijalog.

Sam Savet Evrope iskreno je posvećen ostvarivanju prenošenja interkulturnih znanja kroz obrazovni sistem. Kada je u pitanju formalno obrazovanje, Savet Evrope će sačiniti referentni okvir u kom će biti navedena sva znanja neophodna za interkulturnu komunikaciju i interkulturnu pismenost, a objaviće i „Vodič za dobru praksu“ na svim nivoima. Organizacija će raditi na tome da demokratska kultura i interkulturni dijalog postanu važna komponenta evropskog visokog obrazovanja posle 2010. godine. Evropski istraživački centar za obrazovanje u oblastima demokratskog građanstva i interkulturnog obrazovanja koji se nalazi u Oslu usredsrediće se na prenošenje interkulturnih znanja obrazovnim radnicima.

-
- krajnje nacionalističkim tumačenjem prošlosti koje stvara dihotomiju „mi“ i „oni“
 - zloupotrebom istorijskih zapisa
 - poricanjem istorijskih činjenica
 - brisanjem istorijskih činjenica.“ (Dodatak, Odeljak 2 o „zloupotrebi istorije“).

Savet Evrope želi da ostane referentna institucija za predavanje i usvajanje interkulturnih znanja i nastaviće da daje značaj ovim temama

U saradnji sa nadležnim državnim organima, obrazovnim radnicima i stručnjacima, Savet Evrope će nastaviti svoj istraživački rad na definisanju, usavršavanju, širenju i prenošenju interkulturnih znanja i pokrenuće odgovarajuće inicijative u polju jezičke politike.

Savet Evrope će nastaviti da razvija instrumente za jačanje interkulturnog dijaloga kroz osmišljavanje metoda za predavanje istorije koji se zasnivaju na nepristrasnosti, kritičkoj analizi i gledanju na nešto iz više perspektiva, uzajamnom poštovanju, toleranciji i suštinskim vrednostima Saveta Evrope. On će podržati svaki napor u obrazovnoj sferi kako bi sprečio ponavljanje ili poricanje holokausta, genocida i drugih zločina protiv čovečnosti, etničkih čišćenja i grubog kršenja ljudskih prava i fundamentalnih vrednosti kojima je Savet Evrope naročito posvećen. Savet Evrope će, osim toga, nastaviti rad na projektu „Predavanje sećanja – obrazovanje za sprečavanje zločina protiv čovečnosti“ i razmotriti njegov produžetak.

Što se tiče jezičke politike za interkulturni dijalog, Savet Evrope će pomoći i dati preporuke nadležnim organima da preispitaju obrazovnu politiku za sve jezike koji se uče u obrazovnom sistemu. Takođe će sačiniti spisak smernica i sredstava savetodavnog karaktera za opisivanje zajedničkih evropskih standarda za usvajanje jezičkih znanja.

Preduzeće se inicijative i u oblasti predavanja umetnosti i predavanja religijskih i filozofskih činjenica, kao deo programa za promovisanje interkulturnog obrazovanja i dijaloga tako što će se sastaviti zajednički referentni okvir za upravljanje kulturno raznolikim odeljenjima i podržaće se integrisanje interkulturnog obrazovanja u obrazovne programe.

U neformalnom i nezvaničnom obrazovanju, Savet Evrope će nastaviti sa svojim naporima da podrži aktivnosti organizacija građanskog društva, naročito omladinskih organizacija, koje su usmerene ka pozitivnom i kreativnom reagovanju na kulturnu raznolikost. Biće prošireni kursevi za obuku edukatora za obrazovne aktivnosti u oblastima evropskog građanstva i ljudskih prava koje se spovode u okviru „Omladinskog partnerstva“ sa Evropskom komisijom. Biće ponuđene i nove prilike za sticanje interkulturnih znanja posebno organizacijama civilnog društva, verskim zajednicama i novinarima. Savet Evrope će nastaviti rad na opismenjavanju medija.

Ove aktivnosti pratiće i inicijative u oblastima kulturne politike i politike istorijskog nasleđa koje imaju za cilj da prošire interkulturno razumevanje i omoguće bolji pristup kulturnom nasleđu koje ima veliku ulogu u interkulturnom dijalogu. U ovom smislu, akcenat se stavlja na znanje i poštovanje kulturnog nasleđa drugih kroz odgovarajuće programe, kao izvor raznolikosti i kulturnog bogatstva.

5.4 Prostor za interkulturalni dijalog

Stvaranje prostora za interkulturalni dijalog jeste zajednički zadatak za sve. Bez prikladnog, dostupnog i privlačnog prostora, ne može se odvijati interkulturalni dijalog, a kamoli napredovati. I u ovom smislu, Savet Evrope može da pruži niz preporuka.

Javne vlasti i svi društveni akteri pozvani su da razvijaju interkulturalni dijalog u svakodnevnom životnom prostoru i u okviru poštovanja fundamentalnih ljudskih sloboda. Postoji neograničen broj mogućnosti za stvaranje takvog prostora.

Tekući projekat „Slika o „drugom“ u okviru predavanja istorije“ biće nastavljen i unapređen

Savet Evrope nastaviće sa projektom i razmotriće proširenje delokruga projekta, naročito putem saradnje sa Uneskom, Aleskom i Istraživačkim centrom za istoriju, umetnost i kulturu islama (IRCICA).

Javne vlasti zadužene su za organizovanje građanskog života i urbanog prostora na takav način da se prilike za dijalog zasnivaju na slobodi izražavanja i široko shvećenih načela demokratije. Fizički prostor i izgrađeno okruženje čine strateški element društvenog života. Posebnu pažnju treba obratiti projektovanju i održavanju javnog prostora poput parkova, gradskih trgova, aerodroma i železničkih stanica. Gradske arhitekture treba ohrabriti u stvaranju „otvorenih gradova“ u kojima ima dovoljno javnih površina za međusobne susrete. Takve površine, koje treba da budu izgrađane u duhu širokog pogleda na svet, planirane za razne svrhe, mogu pomoći da se kod građana stvori zajednički osećaj pripadanja mestu i posvećenost interkulturalnosti.

Organizacije građanskog društva, uključujući i verske zajednice, pozivaju se da učestvuju u stvaranju organizacionog okvira za interkulturalne i interreligijske susrete. Privatni sektor i društveni partneri takođe treba da osiguraju da kulturna raznolikost zaposlenih lica ne stvara konflikte, već da obezbedi kreativnu sinergiju i međusobno dopunjavanje.

Odgovorno novinarstvo koje po etičkom kodeksu uz unapređenu medijsku industriju obavljaju novinari koji su prošli obuku o kulturnim pitanjima može da bude forum za interkulturalni dijalog. Kako bi odražavale raznolik sastav društva i u svojoj unutrašnjoj strukturi, medijske organizacije treba da uvedu volontere u posao i obezbede im prateću obuku kako bi angažovali pripadnike zanemarenih grupacija ili manjina koje nemaju svoju predstavnik na svim nivoima proizvodnje i upravljanja, uz uvažavanje njihovih stručnih znanja.

Savet Evrope smatra da je ovo važan način za ostvarenje slobode izražavanja koji nije obaveza samo javnih emitera. Svi mediji treba da preispitaju načine na koje promovišu glas manjina, interkulturalni dijalog i uzajamno uvažavanje.

Javne vlasti i nevladini akteri podstiču se da promovišu kulturu, umetnost i baštinu čime se stvara važan prostor za dijalog. Kulturna baština, „klasične“ kulturne aktivnosti, „kulturalni putevi“, savremene umetničke forme, popularna i ulična kultura, kultura koju prenose mediji i Internet same po

sebi prelaze granice i povezuju kulture. Umetnost i kultura stvaraju vaninstitucionalni prostor za izražavanje, na nivou pojedinca, i mogu imati ulogu medijatora. Sve zainteresovane strane treba da podstiču što veće učestvovanje u kulturnim i umetničkim aktivnostima. Kulturne aktivnosti mogu igrati ključnu ulogu u transformisanju jedne teritorije u zajednički javni prostor.

Tokom „Razmene o verskoj dimenziji interkulturalnog dijaloga iz 2008. godine“ koja je organizovana 8. aprila na eksperimentalnom nivou, Savet Evrope je pružio predstavnicima verskih zajednica i drugim akterima civilnog društva, kao i prisutnim stručnjacima, priliku za detaljnu diskusiju o načelima obrazovne politike za predavanje religijskih i filozofskih činjenica, kao i o praktičnim savetima za organizovanje takve nastave. Razmena je pomogla da se dođe do pristupa i ideja koje učesnici mogu primeniti u svojim delatnostima, kao i do niza preporuka za ciljne aktivnosti Saveta Evrope. O nekom budućem nastavku aktivnosti „Razmene iz 2008. godine“ biće raspravljano tokom ocene praktičnih aktivnosti iz 2008. godine.

Medijska nagrada Saveta Evrope za promovisanje interkulturalnog dijaloga

Savet Evrope namerava da uvede godišnju nagradu za medije koji daju veliki doprinos sprečavanju ili rešavanju konflikata i podstiču razumevanje i dijalog. On takođe namerava da pokrene elektronsku informativnu mrežu o doprinosu medija interkulturalnom dijalogu.

Savet Evrope će nastaviti da predvodi inicijative koje se odnose na medije. Osim medijske nagrade za doprinos interkulturalnom dijalogu, Organizacija, kroz konsultovanje sa drugim međunarodnim institucijama i u saradnji sa odgovarajućim partnerima, namerava da izgradi neformalnu, elektronsku mrežu relevantnih profesionalaca i organizacija koji se bavi pravima, odgovornošću i radnim uslovima novinara u kriznim vremenima.

5.5 Interkulturalni dijalog u međunarodnim odnosima

Lokalne i regionalne vlasti treba da razmotre anagažovanje u drugim delovima Evrope u saradnji sa partnerskim institucijama. Rad na ovom nivou je odličan pokazatelj dobrosusedskih odnosa između država i stoga predstavlja odličan okvir za razvoj interkulturalnih odnosa. Lokalne i regionalne vlasti mogu redovno organizovati konsultacije u okviru institucija sa zajednicama vlastima susednih država za pitanja od opšteg interesa kako bi zajednički došli do rešenja i definisali pravne i praktične prepreke za međudržavnu i interteritorijalnu saradnju i kako bi učinili sve da ih prevaziđu. Oni mogu da pokrenu obuku, na primer jezičke kurseve, za one pojedince koji na lokalnom nivou učestvuju u takvoj saradnji.

Organizacije građanskog društva i obrazovni radnici mogu da doprinesu interkulturalnom dijalogu u Evropi i na međunarodnoj sceni, na primer učestvovanjem u evropskim nevladinim strukturama, partnerstvima sa stranim organizacijama i sistemu razmene, posebno za mlade. Međunarodne institucije poput Saveta Evrope imaju obavezu da podrže građansko društvo i obrazovne radnike u ovom zadatku.

Mediji treba da osmisle načine za zajedničko delovanje i zajedničku produkciju, na regionalnom, nacionalnom i evropskom nivou, programskog materijala koji dokazuje svoju vrednost na taj način što mobilise javno mnjenje da reaguje protiv netrpeljivosti i da poboljšava odnose između zajednica.

Savet Evrope će promovisati i proširiti saradnju sa organizacijama koje su aktivne u interkulturnom dijalogu, poput Uneska i inicijative „Savez civilizacija“, OEBS-a, EU i Evropsko-mediteranskom fondacijom Ane Lind za dijalog između kultura, kao i drugih regionalnih organizacija kao što je Liga arapskih država i njen obrazovni, kulturni i naučni ogranak Alesko koji predstavlja jedan region koji je u mnogome povezan sa Evropom, a koji ima osobenu kulturnu tradiciju. Savet Evrope će osim toga promovisati interkulturni dijalog prema svojim standardima i vrednostima kada je u pitanju saradnja na konkretnim projektima sa institucijama kao što su Islamska obrazovna, naučna i kulturna organizacija (Isesco) i Istraživački centar za istoriju, umetnost i kulturu islama (IRCICA). Usredsređenost na region na ovom projektu predstavljaće saradnju između Evrope i susednih regiona, posebno južne obale Mediterana, Bliskog istoka i Srednje Azije.

Proširenje i osnaživanje „Faro otvorene platforme“

Savet Evrope će, u okviru konsultacija sa Uneskom, unaprediti potencijal „Faro otvorene platforme“ za međunarodnu koordinaciju aktivnosti interkulturnog dijaloga.

U nekoliko narednih meseci, Savet Evrope će pokrenuti nove inicijative za podsticanje bliže saradnje sa ovim i novim partnerima. Jedan od instrumenata je „Faro otvorena platforma“ koju je Savet Evrope sastavio sa Uneskom 2005. godine kako bi se širila interinstitucionalna saradnja putem interkulturnog dijaloga.

Ostale prioritetne aktivnosti u ovom kontekstu obuhvataju sledeće:

- EU je 2008. godinu označila kao Evropsku godinu interkulturnog dijaloga. „Bela knjiga o interkulturnom dijalogu“ i eksperimentalna „Razmena o verskoj dimenziji interkulturnog dijaloga iz 2008. godine“ čine dva važna doprinosa Saveta Evrope Evropskoj godini interkulturnog dijaloga.³⁶ Savet Evrope daje konkretan doprinos programskim aktivnostima i dinamičnoj raspravi o dugotrajnim političkim perspektivama i na druge načine. Na primer, Kampanjom protiv diskriminacije iz 2008. godine, projektom „Interkulturnih gradova“, objavljivanjem primene prava Evropskog suda za ljudska prava u predmetima koji se odnose na interkulturalna pitanja i radom Evropskog istraživačkog centra za obrazovanje u oblastima demokratskog građanstva i interkulturnog obrazovanja smeštenog u Oslu.
- Savet Evrope ceni doprinos „Centra sever-jug“ i njegovu važnu ulogu da približi ne samo vlade već i parlamentarce, lokalne i regionalne vlasti i građansko društvo. Njegovi programski prioriteti su globalno obrazovanje, omladina, ljudska prava, demokratsko upravljanje i interkulturni

³⁶ Ove inicijative takođe predstavljaju dva konkretna primera implementacije Memoranduma o razumevanju zaključenom između Evropske unije i Saveta Evrope u oblasti interkulturnog dijaloga i kulturne raznolikosti.

dijalog. Centar daje važnu dimenziju međunarodnim naporima koji imaju za cilj promovisanje interkulturalnog učenja, razumevanja i političkog dijaloga na jednom kontinentu, ali i između različitih kontinenata.

- „Umetnici za dijalog“ je naslov novog programa koji se odnosi na kulturu i baština čija realizacija kreće od 2008. godine i ima za cilj unapređenje interkulturalnog dijaloga između umetnika i kulturnih radnika u Mediteranskom regionu.
- Venecijanska komisija nastavlja saradnju sa ustavnim sudovima i ravnopravnim telima u Africi, Aziji i obe Americi, kao i u arapskim zemljama. Ona daje dobar primer interkulturalnog dijaloga zasnovanog na političkom delovanju i principima ustavnog nasleđa.
- Kongres lokalnih i regionalnih vlasti odlučan je da nastavi rad sa partnerima u mediteranskom regionu, posebno u okviru saradnje između Izraela i Palestine i saradnju sa arapskim gradovima na pitanjima kao što su dobro upravljanje na lokalnom nivou i emigracija stanovnika.

6. Put pred nama

„Bela knjiga“ želi da izabere jasan smer za održavanje interkulturalnog dijaloga, ali ne može da pruži detaljnu mapu puta. Ona je samo jedan korak na dugačkom putovanju. Njene zaključke i preporuke treba nadgledati i, po potrebi, prilagođavati tokom dijaloga sa zainteresovanim stranama. Ovde navedene smernice i praktična usmerenja treba da prate *follow up* aktivnosti i evaluacija.

Savet Evrope poziva sve zainteresovane strane da nastave sa onim što često nazivamo „procesom Bele knjige“ a tokom kog je Savet Evrope ostvario kontakt sa brojnim partnerima, počevši od međunarodnih institucija do aktivista na terenu. Svi naši partneri imaju našu podršku da nastave sa davanjem saveta našoj organizaciji o putu koji treba slediti, da predlažu programe i projekte i da nas obaveštavaju o stvarima koje mogu ugroziti interkulturalni dijalog.

Interkulturalni dijalog je potpora izgradnji jednog novog društvenog i kulturnog modela koji će se primeniti u Evropi koja se ubrzano menja i koji će omogućiti da svi koji žive u kulturno raznolikim društvima ostvaruju svoja ljudska prava i osnovne slobode. Ovo je model na čijem stvaranju se još uvek radi i delo je mnogo ruku. Podrazumeva veliku odgovornost javne vlasti na svim nivoima, udruženja civilnog društva i svih ostalih zainteresovanih strana.

Savet Evrope predstavlja „Belu knjigu“ kao doprinos međunarodnoj diskusiji koja je vrlo aktuelna u sadašnjem trenutku. Zadatak da živimo zajedno usred sve veće kulturne raznolikosti uz uvažavanje ljudskih prava i osnovnih sloboda jeste jedan od najvećih zahteva našeg doba, ali će sigurno biti važan i tokom mnogo narednih godina.

U Strazburu, juna 2008. godine